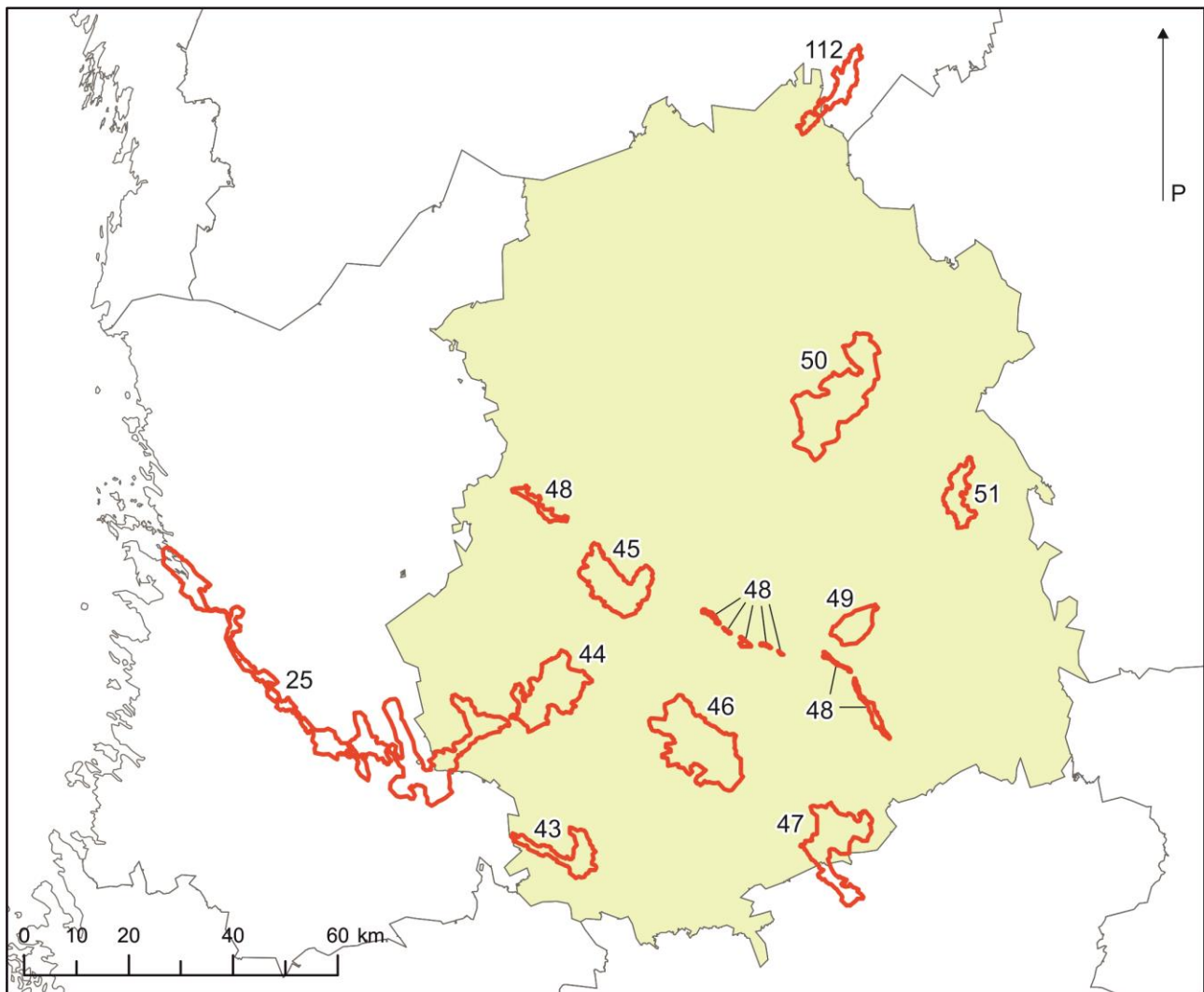

PIRKANMAA

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet (MAPIO-työryhmän ehdotus) © SYKE
Maakunnat – Lähde: Maanmittauslaitos

- 25. Kokemäenjokilaakson kulttuurimaisemat
- 43. Punkalaitumenjoen viljelymaisemat
- 44. Rautaveden kulttuurimaisema
- 45. Hämeenkyrön kulttuurimaisema
- 46. Vesilahden kulttuurimaisema
- 47. Sääksmäen ja Tarttilan kulttuurimaisemat
- 48. Pirkanmaan harjumaisemat
- 49. Haralanharjun maisemat
- 50. Ruoveden reitin maisemat
- 51. Juupajoen kulttuurimaisema
- 112. Ähtärin reitin maisemat

Kuva: Tapio Heikkilä

25. Kokemäenjokilaakson kulttuurimaisemat

Kokemäenjokilaakso on edustava maisemallinen kokonaisuus, jossa Satakunnan ja läntisen Pirkanmaan asutus-, elinkeino- ja maankäyttöhistoriat yhdistyvät maankohoamisen hallitsemaan luonnonhistoriaan. Kokemäenjokilaakson itäosat muodostavat valtakunnallisesti arvokkaan maisema-alueen (Kokemäenjokilaakso, 1995), jota laajennetaan inventointien perusteella Kokemäenjokilaakson käsittäväksi maisemakokonaisuudeksi.

Maakunta	Satakunta, Pirkanmaa
Kunta	Harjavalta, Huittinen, Kokemäki, Nakkila, Pori, Sastamala, Ulvila
Maisemamaakunta	Lounaismaa
Maisemaseutu	Ala-Satakunnan viljelyseutu; Satakunnan rannikkoseutu
Pinta-ala	30 577 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 2 814 ha maatalousalueita: 14 472 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 7 617 ha rakennettuja alueita: 2 579 ha vesialueita: 3 096 ha

Luonnonpiirteet

Kokemäenjokilaakson kulttuurimaisemat ulottuvat Pirkanmaan Sastamalasta Porin edustalle merenrannikon luodoille. Kokonaisuudessaan 121 kilometriä pitkän joen ympärille rajautuvaan maisema-alueeseen kuuluvat Kokemäenjokilaakson lisäksi Kokemäenjokeen laskevan Sastamalan Luhdanojan ja Kikkälänjoen varren viljelysmaisemat sekä Kokemäen Kouvatsanjokivarsi ja Puurijärven kosteikkoalue.

Kokemäenjokilaakson itäosien kallioperä koostuu pääasiassa kiillegneissistä ja dioriiteista. Harjavallan Merstolan alueella jokilaakson kallioperä muuttuu hiekkakiveksi, jonka reunaa jokilaakso seurailee Ulvilan Suosmerelle asti. Joen suistoalueen kallioperä on suurimmaksi osaksi hiekkakiveä, kiillegneissistä, kiilleliusketta ja mustaliuskevälakerroksia. Maisema-alueen maaperässä vuorottelevat lajittuneet ja lajittumattomat maa-ainekset. Jokilaaksoa hallitsevat hienolajitteiset maalajit, joiden peittämille aloille alueen laajat peltoalat on raivattu. Harjavallan itäpuolella viljelymaiden hallitseva maalaji on savi. Porin ja Kokemäen välillä pellot on raivattu matalan ja katkonaisen harjumuodostuman ympärille levinneille hiesu- ja hiekkamaille. Maisema-alueen moreeni- ja kalliomaat sijaitsevat pääasiassa savikkoalueita reunustavilla selänteillä. Kokemäenjoen suistoalueen maaperä koostuu hienojakoisista ja liejuisista maalajeista.

Maisema-alueen merkittävin vesistö on Kokemäenjoki, jonka ympärille koko alue jäsentyy. Kokemäenjoki on geomorfologisesti suhteellisen nuori, leveydeltään vaihteleva joki, jonka uoman keskellä on muutamien paikoin pieniä saaria. Joki muodosti ensimmäisen laajan suistonsa Huittisten peltoaukealle noin 6 000 vuotta sitten. Toinen suisto muodostui Kokemäen ja Harjavallan väliselle peltoaukealle noin 4 500 vuotta sitten ja kolmas suisto Nakkilan Lammaistenkosken alapuolelle noin 4 000 vuotta sitten. Jokivarressa näkyy kuivuneita uomia, jotka kertovat suistokehityksen ja maankohoamisen historiasta. Kokemäenjoen nykyinen delta-alue alkaa Porin keskustasta Kirjurinluodolta ja jatkuu noin kymmenen kilometriä merelle päin. Leveimmillään Kokemäenjoki on Harjavallan voimalaitoksen padon itäpuolella.

Kokemäenjoen ympäristö on erittäin intensiivisesti viljeltyä maatalousaluetta. Vielä 1960-luvulla joen rannoilla oli paikoin 50–100 metriä leveä rantaniittyvyöhyke, mutta nykyisin maisemallisesti arvokkaita kapeita rantaniittykaistaleita on jäljellä enää muutama. Maatalousalueiden lisäksi Kokemäenjokea reunustavat muutamien tiheästi asutut taajamat sekä teollisuusalueet. Kokemäenjoessa on neljä voimalaa, jotka sijaitsevat Harjavallassa, Kokemäen Kolsissa, Äetsässä ja Tyrvällä. Voimalakäytöstä ja säännöstelystä huolimatta Kokemäenjoessa on säilynyt myös arvokkaita luonnontilaisia koskiosuuksia. Esimerkiksi Sastamalan Kilpikoski on leveä, lähes luonnontilainen koski, joka on erittäin uhanalaisen toutaimen ruokailu- ja lisääntymisaluetta. Kokemäenjoen ohella maisema-alueen vesistöihin kuuluvat mataloitunut Puurijärvi sekä Kokemäenjoen alkupiste, Sastamalan Liekovesi. Pirkanmaan puolella Kokemäenjokeen laskee useita pieniä jokia, joista suurin on Kiikan itäpuolella virtaava Kikkälänjoki. Satakunnan puolella jokeen yhtyvät muun muassa Sammunjoki, Loimijoki, Ala-Kouvatsanjoki, Sonnilanjoki ja Harjunpäänjoki.

Kokemäenjokilaakson luonto on lajistoltaan monipuolinen. Alueen tasankomaista maisemaa rytmittävät jokivarren metsiköt sekä joen reunoilta nousevat kallioidet saarekkeet, harjut ja selänteet. Peltomaiden ympärillä on laajempia havu- ja sekametsäalueita. Joen suistoalueelle on muodostunut monia kosteikko- ja rantabiotooppeja, jotka vaihtelevat avoveden tai uposkasvillisuusyhdyksunnista järeisiin tervaleppälehtoihin. Arvokasta lehtokasvillisuutta on myös Nakkilan Pirilänkosken tuntumassa Lammaistenlahden jyrkkään rantatörmään syntyneessä rantalehdossa. Maisema-alueen kosteikoista huomattavin on linnustollisesti arvokas Puurijärven ja Isosuon luonnontilainen suo- ja kosteikkokokonaisuus. Kokemäenjoen suisto on Suomen edustavin suistomuodostuma.

Kulttuuripiirteet

Ensimmäiset asukkaat saapuivat Kokemäenjokilaaksoon kivikaudella, kampakeraamisen kulttuurin ajalla. Maisema-alueelta tunnetaan useita muinaiselle jokisuulle sijoittuneita kivikautisia asuinpaikkoja, jotka osoittavat esimerkiksi nykyisen Harjavallan alueen olleen kulttuurisesti huomattavaa seutua. Pronssikaudella karjanhoito ja kaskiviljely alkoivat vakiintua jokilaakson asukkaiden elinkeinoiksi pyyntielinkeinojen rinnalle. Pronssikaudelta on säilynyt runsaasti suuria hautaröykkiöitä ja hiidenkiukaita. Yhtäjaksoista asutusta jokilaaksossa on ollut nuoremmalta roomalaiselta kaudelta lähtien, ja rautakauden lopulla alueelle oli muodostunut jo muutamien talojen kyliä. Vanhan kyläasutuksen yhteydessä sijaitsevat rautakautiset muinaisjäännökset, esimerkiksi alueelle tyypilliset röykkiökalmistot, kertovat jokilaakson pitkästä asutusjatkumosta.

Jokilaakson kauppapaikat ja kaupungit ovat syntyneet joen kulloisillekin suualueille ja menettäneet taloudellisen ja liikenteellisen asemansa rantaviivan siirtyessä länteen. Varhaiskeskiajalla Satakunnan kaupan keskus

oli nykyisen Kokemäen taajaman tuntumassa sijainnut Teljä, josta kauppapaikka siirtyi keskiajalla ensin Liikistöön ja myöhemmin Ulvilaan. Maankohoamisen edetessä jokisuun satamapaikka siirtyi vuonna 1558 perustetun Porin kaupungin edustalle. Teljän oletetulla paikalla sijaitsee nykyisin Pyhän Henrikin saarna-huoneeksi nimetty vanha hirsiaitta, jonka ympärille on rakennettu vuonna 1857 uusgoottilainen kappeli. Liikistön alueelle ja vanhalle kirkonpaikalle on puolestaan pystytetty risti. Ulvilan keskiaikaisen kaupungin autoitunut paikka sijaitsee Ulvilan kirkon ja pappilan välisillä pelloilla.

Kokemäenjokilaakson varhaisin pysyvä asutus on keskittynyt joen varrelle. Nykyinen merenranta ja Pohjois-Satakunnan metsäseutu on asutettu pääsääntöisesti vasta uudella ajalla. Historiallisen ajan kylät ovat muodostaneet tyypillisesti nauhamaisia kokonaisuuksia vesiväylien tai teiden varsille. Vanhat kyläpaikat ovat edelleen asuttuja ja nauhamainen kylärakenne on havaittavissa monin paikoin jokilaakson asutusmaisemassa. Kenties edustavin esimerkki vanhasta nauhakyläasutuksesta ja sitä ympäröivästä maatalousmaisemasta on Lammaistenlahden kulttuurimaisema Harjavallan ja Nakkilan rajalla. Joissakin jokilaakson kylissä on jäljellä myös vanhojen ryhmäkyläpiirteitä. Esimerkiksi Suosmeren kylä Ulvilassa on edustava sarkajaon ajalta periytyvä ryhmäkyläkokonaisuus. Maaseutuasutuksen yhteydessä on säilynyt useita arvokkaita perinnebiotooppeja, jotka vaihtelevat kuivista ja kivikkoisista kedoista ja hakamaista rantaniittyihin ja reheviin laidunalueisiin. Fleiviikin niitty Kokemäenjoen suistossa on Etelä-Suomen laajin jokisuistoniitty.

Maisema-alueen historiallisesta varakkuudesta kertovat lukuosat kartanot ja rustholliit. Näitä ovat esimerkiksi Vuolteenkartano ja Kokemäenkartano Kokemäellä, Anolan ja Villilän kartanot Nakkilassa, Sunniemen kartano Ulvilassa sekä Yyterin kartano Porissa. Huittisissa rakennetun kulttuuriympäristön arvokohteita ovat muun muassa Sammu ja Nanhian maatilakokonaisuudet, kuten Takkulan kartanomiljöö sekä Sepän, Hurun ja Norrin tilat. Kokemäenjoen rannalla sijaitseva Ruotsilan kartanoalue Kiikassa on olennainen osa Kokemäenjoen yläjuoksun kulttuurimaisemaa. Hyytin vanha talonpoikainen ratsutila Kokemäellä ja Nakkilan Hormiston pienijakoinen torppari- ja mäkitupa-alue kuvastavat hyvin vanhan maatalousyhteiskunnan eriytyneitä asuinoloja ja toimeentulon erilaisia lähtökohtia.

Kokemäenjoen varressa on useita edustavia teollisuuskohteita. 1900-luvun alussa rakennetut Tyrvään ja Äetsän punatiiliset voimalaitokset, vuonna 1939 valmistunut Harjavallan suurvoimalaitos Pirilänkoskessa sekä Kolsin voimalaitos vuodelta 1945 ovat teollisuushistoriallisesti arvokkaita kokonaisuuksia. J. W. Suomisen nahkatehtaan ja Koskilinnan alue Nakkilassa on vastaavasti erinomainen esimerkki 1800- ja 1900-lukujen vaihteen teollisuusympäristöstä teollisuuslaitoksineen ja johtajiston asuinrakennuksineen. Porissa Kokemäenjoen luodoille on muodostunut edustavia puistoalueita, monimuotoista huvila-asutusta ja siirtolapuutarha-alue, joiden avulla on pyritty vähentämään teollisuuskaupungin sosiaalisia ongelmia 1800-luvun lopulta 1950-luvun puoliväliin. Luodot ovat osa vuonna 2002 perustettua Porin kansallista kaupunkipuistoa.

Maaseutu- ja teollisuusmaisemien lisäksi Kokemäenjoenlaaksossa on arvokkaita kirkkoympäristöjä sekä tuoreemmasta kulttuurihistoriasta kertovia kohteita. Kuvanveistäjä Emil Cedercreutzin vuonna 1914 rakennettu taiteilijakoti Harjula esimerkiksi kuvastaa 1900-luvun alun kansallisromanttista ateljeearkkitehtuuria. Harjula toimii nykyisin näyttävänä museokeskuksena. Vuonna 1925 valmistunut Satalinnan parantola Harjavallassa edustaa puolestaan korkeatasoista parantola-arkkitehtuuria. Maisema-alueen monipuolisesta historiasta muistuttaa myös Ulvilassa sijaitseva Ravanin leirialue, joka oli entisen Suomen sotaväen kasarmi- ja leirintäalue 1880-luvulla.

Kokemäenjoki on ollut historiallisesti merkittävä liikenneväylä, jonka suualueille on muodostunut tärkeitä kauppapaikkoja. Näihin kauppapaikkoihin on johtanut monia huomattavia maaliikenneväyliä. Koko Pohjanlahden kiertävänä postitienä tunnettu Pohjanlahden Rantatie on kulkenut Kokemäenjokilaaksossa Nakkilan ja Porin välillä. Toinen huomattava keskiaikaisperäinen maantie, Huovintie, on kulkenut Turusta Loimaan, Virttaanojan ja Köyliönjärven kautta Kokemäelle ja edelleen Lammaisten kautta Ulvilaan. Teiden vanhoja linjauksia on edelleen jäljellä maisemassa. Maisema-aluetta halkovat myös Tampere–Pori-rata sekä Peipohjassa lounaaseen haarautuva Rauman rata. Peipohjan rautatieasema-alue asuin- ja talousrakennuksineen on säilynyt yhtenäisenä ja arvokkaana rakennettuna kulttuuriympäristönä.

Kokemäenjokilaaksolla on olennainen osa suomalaisen aluesuunnittelun historiassa. Alvar Aallon vuonna 1942 valmistunut Kokemäenjoenlaakson aluesuunnitelma oli ensimmäinen Suomessa laadittu seutusuunnitelma. Suunnitelmaa ei toteutettu sellaisenaan, mutta se on osaltaan vaikuttanut laakson toiminnalliseen jäsentymiseen.

Maisemakuva

Kokemäenjoen kulttuurimaisemat tarjoavat kattavan poikkileikkauksen koko Satakunnan luonnon- ja kulttuurihistoriasta. Jokilaakson lukuisat muinaisjäännökset edustavat varhaisinta kulttuurikerrosta, jonka päälle on muodostunut ajan kuluessa uusia, edelleen näkyviä kerroksia. Etenkin vanhat kauppapaikat ja -keskukset kirkkoineen ja historiallisine maisemineen kertovat alueen varhaisesta toiminnallisuudesta ja huomattavasta historiallisesta asemasta. Maisema-alueella on useita perinteisen rakenteensa säilyttäneitä maatalouskyliä, vanhoja pelto-, laidun- ja niittyaloja sekä yksittäisiä rakennusperinnöltään arvokkaita maatilakohteita.

Kokemäenjokilaaksosta on luettavissa pitkä maankäytön kehityshistoria. Jokilaakson maisemissa yhdistyvät maankohoaminen ja rannan siirtyminen, peltotalouden kehittyminen, 1800- ja 1900-lukujen teollistuminen, 1900-luvun moderni alueidenkäyttö sekä maaseutuelinkeinojen ja -tekniikoiden muutokset 1900- ja 2000-luvuilla. Myös Satakunnan kartanokulttuuri keskittyy paljolti Kokemäenjokilaaksoon. Kartanoiden ja kanta-tilojen ketju alkaa Huittisista ja päättyy Poriin. Monet jokirantojen laajat peltoalueet ovat olleet yhtäjaksoisessa viljelyssä satoja vuosia. Kokemäenjokilaaksossa on säilynyt monipuolisesti vanhoja perinnebiotooppeja, vaikka niittyvyöhyke peltojen ja joen välissä on monin paikoin kadonnut.

Maiseman peruselementtejä ovat avarat ja polveilevat savitasangot sekä niitä pitkin avautuvat paikoin lakeusmaiset näkymät. Siellä täällä maisemaa elävöittävät jyrkähköt kalliot tai metsän peittämät mäet. Maiseman moni-ilmeisyys perustuu laajoihin viljelyksiin, niiden takaa hämmöittäviin taajamiin tai teollisuusympäristöihin sekä viljelyalojen keskellä vaihtelevasti mutkitteluvaan jokiuomaan. Alueella on lukuisia arvokkaita luontokohteita, kuten Puurijärven ja Isosuo kansallispuisto sekä Kokemäenjoen suistoalue luotoineen.

Arviointi

Kokemäenjokilaakson kulttuurimaisemat kuvastavat satakuntalaista ja länsipirkanmaalaista maaseutumaisemaa, jossa asutus- ja elinkeinohistoria yhdistyvät maankohoamisrannikon luonnonhistoriaan. Alueen tärkeimpiä maisemallisia elementtejä ovat jokilaakson laajat peltoaukeat, mutkitteluva ja luonteeltaan vaihteleva jokiuoma, kulttuuriympäristön arvokohteet sekä kasvillisuudeltaan monipuoliset kosteikkoalueet. Maisema-alue muodostaa poikkeuksellisen laajan ja arvokkaan maisemakokonaisuuden, jota voi pitää koko satakuntalaisen maatalousmaiseman selkärankana.

Muinaisjäännösrekisteriin merkityt kohteet: 119 kohdetta

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY: Raijalan kylä; Kauvatsan kirkonseutu; Pyhän Henrikin saarnahuone ja sen historiallinen maisema; Kokemäenkartanon historiallinen maisema, Emil Cedercreutzin Harjula ja Maahengen temppeli; Lammaistenlahden kulttuurimaisema; Satalinnan parantola; Anolan kartano; Ulvilan kirkko ja ympäristö; Suosmeren kylä; Kokemäenjoen luodot; Pihlavan saha ja asuinalueet / Halssi; Kokemäenjoen voimalaitokset (Tyrvään voimalaitos; Äetsän voimalaitos)

Kansalliset kaupunkipuistot: Porin kansallinen kaupunkipuisto

Luonnonsuojelulain mukaiset maisema-alueet (maisemanhoitoalueet):

Arvokkaat perinnebiotoopit: Kuukkisten keto; Säpilän tienvarsikedot; Potin kalliokedot; Hurun kalliokedot; Pisan kallioketo; Pälpylän kalliokedot; Orjapaaden kallio; Ylisen lammaslaitumet; Pappilanjärvi; Isokartanon laitumet; Fleviikin niitty; Penttilän laitumet; Mäkelän niitty; Kiimajärven keto; Horkon hakasaarekkeet; Ala-Pietilän haka; Kimpan niitty; Setälän niitty; Vammala: Pukin niitty; Hiidenvainion niitty; LUMO-ohjelmassa olevia perinnebiotooppilohkoja

KPU Kansallispuistot: Puurijärven ja Isosuo kansallispuisto

YSA Yksityismaiden suojelualueet: Liikistönsaaren luonnonsuojelualue; Halssin lehdon luonnonsuojelualue; Vuorionsaaren luonnonsuojelualue; Tukkiluodon luonnonsuojelualue; Kokemäensaaren luonnonsuojelualue; Harjusuo keidas-
suo (luonnonsuojelualue); Ruskilankosken luonnonsuojelualue; Löyhän katajalehto (luonnonsuojelualue); Pirilänkosken luonnonsuojelualue; Pirilänkosken Rintalan luonnonsuojelualue; Pirilänkoski, Santarinne; Pirilänkoski, Viljanen; Pirilänkoski, Käpylä; Pirilänkoski, Leikko; Pirilänkosken luonnonsuojelualue; Kokemäenjoensuisto, Välsanta; Kokemäenjoensuisto, Pikkupalsta; Kokemäenjoen suisto, Lyttilä; Kokemäenjoensuisto, Mikola; Kokemäenjoensuisto, Sannala; Kokemäenjoensuisto, Väkevänokka; Kokemäenjoensuisto, Mannila; Kokemäenjoensuisto, Viljamaa & Mäkipää; Kokemäenjoensuisto, Heleranta II & Santala; Kokemäenjoensuisto, Einola; Kokemäenjoensuisto, Länsikallio; Kokemäenjoensuisto, Kivimäki; Pirilänkoski, Tähtinen; Kokemäenjoen suisto, Sarparanta; Kokemäenjoen suisto, Leppäviiki; Kokemäenjoensuisto, Lehtola; Kokemäenjoensuisto, Niemelä II; Kokemäenjoensuisto, Kiviranta; Kokemäenjoensuisto, Yhteiset vesialueet; Kokemäenjoensuisto, Keskimaa; Kokemäenjoensuisto, Däärnoora; Kokemäenjoensuisto, Rantapalsta; Kokemäenjoensuisto, Myllymäki; Kokemäenjoensuisto, Ainola; Kokemäenjoensuisto, Metsälä; Kokemäenjoen suisto, Jokimaa; Kokemäenjoen suisto, Holma; Kokemäenjoen suisto, Alasaari; Kokemäenjoen suisto, Viikilä ja Mattila; Koke-

mäenjoensuisto, Vesiriutta; Kokemäenjoen suisto, Ranta-Mattila; Kokemäenjoen suisto, Kahala & Eteläranta; Kokemäenjoensuisto, Rantamäki; Kokemäenjoensuisto, Rantakuusisto; Kokemäenjoen suisto, Launasten Laidun; Kokemäenjoen suisto, yhteiset vesialueet; Kokemäenjoensuisto; Seivalan metsä

ERA. Erityisesti suojeltavien lajien esiintymispaikkojen rauhoituspäätökset: Ripovuoren kalliosinisiipi

LHO Lehtojensuojeluohjelma: Kivinin–Tukkiluodon lehdot; Pirilänkosken–Paratiisin lehtoalue; Köysikosken lehtoalue

LVO Lintuvesiensuojeluohjelma: Kokemäenjoen suisto

KOS Koskiensuojelulla suojellut vesistöt: Kilpikoski, Kutalanvuolle, Hiedanvuolle

Ramsar-alueet:

IBA Kansainvälisesti arvokkaat lintualueet: Porin lintuvedet ja rannikko; Puurijärvi–Isosuo ja ympäristön kosteikot

KAO Arvokkaat kallioalueet: Karausvuori

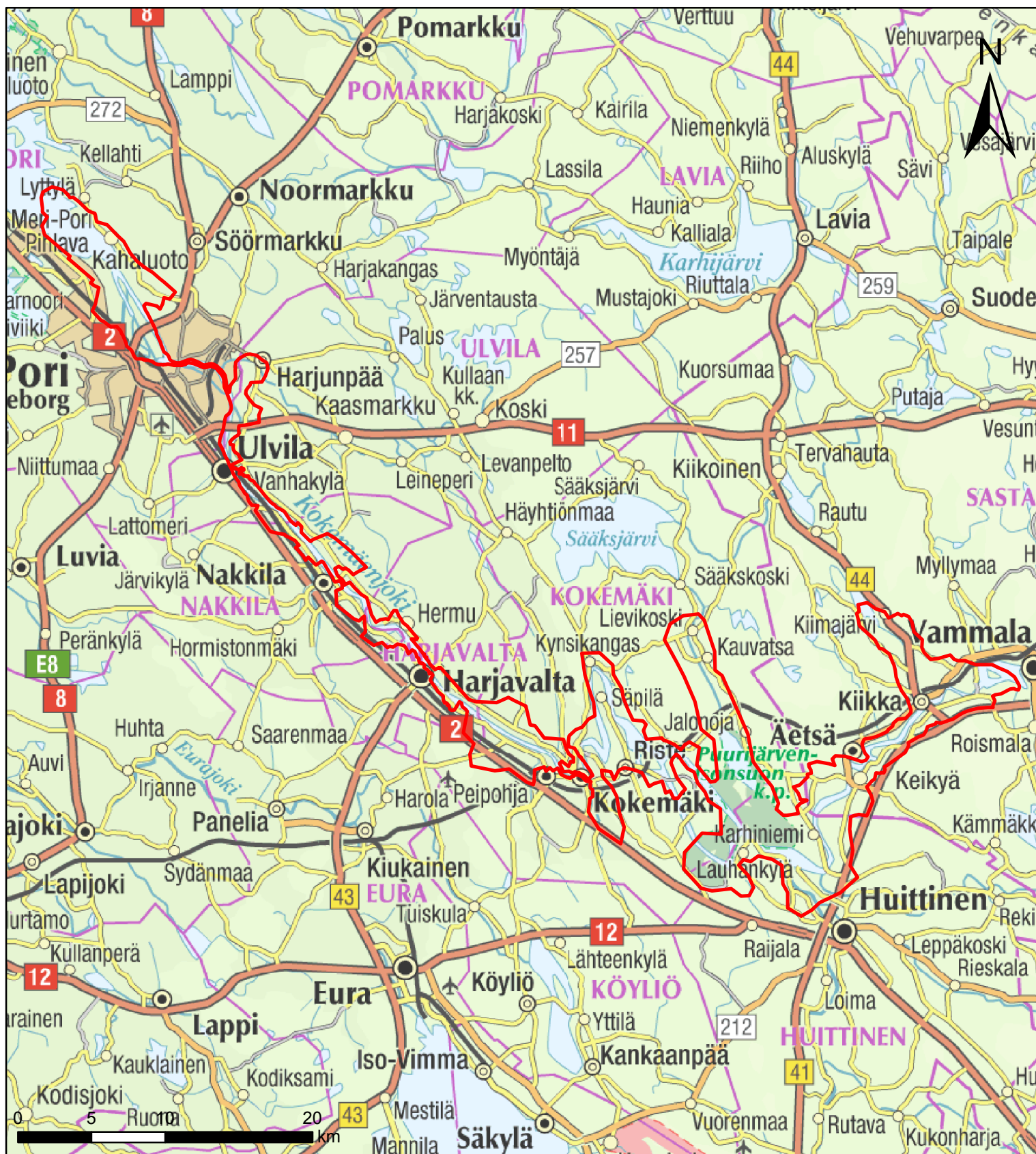
FI Natura 2000 -verkostoon kuuluvat alueet: Kokemäenjoen suisto; Kiimajärvi; Pirilänkoski; Kilpikoski; Puurijärvi–Isosuon kansallispuisto; Kilpjoen ranta; Kokemäenjoki; Puurijärvi–Isosuo

Tiedot haettu 26.5.2015

Kokemäenjokilaakson kulttuurimaisemat

Kunta: Harjavalta, Huittinen, Kokemäki, Nakkila, Pori, Sastamala, Ulvila

Maakunta: Satakunta, Pirkanmaa

 Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2015

Kuva: Katriina Koski

43. Punkalaitumenjoen viljelymaisemat

Punkalaitumenjoen viljelymaisemat muodostavat yhtenäisen avaraan jokilaaksoon sijoittuvan viljelymaisemakokonaisuuden. Alue on maakunnallisesti arvokas maisema-alue ja entinen valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö (Punkalaitumenjoen–Jalasjoen kulttuurimaisema, RKY 1993), jota esitetään inventointien perusteella valtakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi.

Maakunta	Pirkanmaa
Kunta	Punkalaidun
Maisemamaakunta	Lounaismaa
Maisemaseutu	Ala-Satakunnan viljelyseutu
Pinta-ala	4 879 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 1 ha maatalousalueita: 3 170 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 1 304 ha rakennettuja alueita: 367 ha vesialueita: 37 ha

Luonnonpiirteet

Punkalaitumenjoen viljelymaisemat ovat syntyneet Punkalaitumenjoen laajalle savikkoalueelle, jota halkoo muutama katkonainen harjumuodostuma. Punkalaitumenjoen ja siihen laskevan Jalasjoen yhtymäkohdan ympärillä sijaitsee kuivioalue, jonka maaperässä on liejua ja turvetta. Peltoalueita reunustavat kumpuilevat kallio- ja moreenimaat, jotka rajaavat jokilaaksoa selväpiirteisesti. Alueen kallioperässä on vaihtelevasti granodioriittia, tonaliittia ja kvartsidioriittia, kiilleliusketta ja kiillegneissia sekä mafista metavulkaniittia. Ympäröivien metsäselänteiden keskellä sijaitsevat laajat kallioalueet rajautuvat maisema-alueen ulkopuolelle.

Punkalaitumenjoki on Kokemäenjoen vesistöön kuuluva joki, joka yhtyy maisema-alueen länsipuolella Huittisissa Loimijokeen ja edelleen Kokemäenjokeen. Jokirannat ovat joko suopohjaisia tai pelloiksi raivattuja. Joen virtaamavaihtelut ovat suuria. Etenkin ylivalumien aikaan hajakuormitus muuttaa joen veden erittäin sameaksi ja runsasravinteiseksi.

Maisema-alue kuuluu eteläboreaaliseen kasvillisuusvyöhykkeeseen. Valtaosa alueesta on peltoa, mutta peltoalan reunoilla ja satunnaisissa viljelymaiseman ympäröimissä metsäsaarekkeissa kasvaa harvapuusia havuja ja sekametsiä, joista löytyy harvinaisia sammallajeja ja putkilokasveja. Alueen metsissä on tavattu liito-oravaa.

Kulttuuripiirteet

Punkalaitumenjokivarsi on kulttuurihistorialtaan vanhaa seutua, jolta tunnetaan joitakin kivikautisia asuinpaikkoja. Pysyvä asutus alueelle on muodostunut jo 1200-luvulla, ja esimerkiksi Vanttilan ja Kanniston kylistä on löydetty historiallisen ajan kyläpaikat. 1500-luvulla Punkalaidun oli Huittisten kappeli. Tuolloin Punkalaitumen nykyisen keskustaajaman ja sen ympäristön kylät muodostivat merkittävän asutuskeskittymän. Itsenäiseksi seurakunnakseen Punkalaidun irtautui vuonna 1639. Samoihin aikoihin jokivarteen rakennettiin kirkko, jonka paikalla sijaitsee nykyisin vuonna 1774 rakennettu puinen pitkäkirkko. Alueen kasvua on aikoinaan edistänyt Porin läänin eteläosien ja Hämeenlinnan väliseksi yhdystieksi 1700-luvulla rakennettu Huittisista Punkalaitumelle ja Urjalaan kulkeva maantie.

Punkalaitumen maisemallisesti arvokkaan keskustaajaman maamerkki on kirkko ympäristöineen. Kirkkoa vastapäätä Punkalaitumenjoen toisella puolella sijaitsee kirkkoherran pappila, jonka suurikokoinen uusrenessanssityylinen päärakennus on valmistunut vuonna 1897. Päärakennusta ympäröi laaja puisto, jonka läpi kulkee koivukujan ja riippusillan muodostama kujanne kirkolle. Kirkonkylän kyläkuvaa hallitsevat myös vanhan kyläkeskuksen vastakkaisiin päihin korkeiden harjanteiden päälle 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa rakennetut seuratalot. Punaiseksi maalatun Mäenpään työväentalon harjalla on näköalatorni. Punkalaitumen keskustan kylätaajaman arvorakennuksiin lukeutuvat myös vuonna 1923 rakennettu jugend-henkinen kunnantalo sekä joen eteläpuolella sijaitseva Sarkkilan maalaiskansakoulu 1860-luvulta.

Maisema-alueen maisemallisen rungon muodostavat pitkään jatkuneen maatalouden synnyttämät avarat elinkeinomaisemat, joiden keskellä on useita rakenteeltaan ehyitä kyliä ja rakennusperinnöltään arvokkaita maatiloja. Vaikuttavia kyläkokonaisuuksia ovat esimerkiksi Koskioinen, Oriniemi, Liitsola sekä Jalasjoki, jonka lähellä sijaitsee Koukonkallion muinainen kulttipaikka. Talalan kylän Yli-Kirran tilalla on vuonna 1952 perustettu kotiseutumuseo, jonka umpipihassa on sekä alkuperäisiä että muualta tuotuja vanhoja rakennuksia. Yli-Kirran metsässä on metsästysmuseo, johon on rekonstruoitu sudenkuoppa, kettutarha ja erilaisia ansoja ja loukkuja. Yli-Kirran rakennukset ja pihapiiri ovat toimineet esikuvina kirjailija Mauri Kunnaksen *Koiramäki*-teoksille.

Punkalaidun on Pirkanmaan maatalousvaltaisin kunta. Laajamittaisen peltoviljelyn lisäksi alueella harjoitetaan sika- ja hevostaloutta sekä maatilamatkailutoimintaa. Punkalaitumenjokivarressa on säilynyt kolme inventoitua perinnebiotooppia, joista Haviokosken kallioketo on maakunnallisesti arvokas. Alueen paikallisesti arvokkaat kohteet ovat hevostalouden synnyttämiä laidunmaita.

Maisemakuva

Punkalaitumenjoen viljelymaisemien rungon muodostavat syvässä uomassaan virtaavan Punkalaitumenjoen ympärillä avautuvat laajat ja yhtenäiset peltoalat. Maisema-alueen itäosissa, Kuparinjärviön kuviopeltojen ja Oriniemen kylän välillä jokivarren viljelykset avautuvat loivasti kumpuilevaksi lakeudeksi. Jokilaakson asu-

tus on sijoittunut pääasiassa viljelyalaa rajaavien moreeniselänteiden tuntumaan, mutta siellä täällä näkyy myös peltoalan keskellä sijaitsevia yksittäistiloja. Asutusmaisemassa on satunnaisia jälkiä toisen maailmansodan jälkeisestä asutustoiminnasta.

Yhtenäisen kulttuurimaiseman kiintopiste on Punkalaitumen keskustaajama, joka on säilyttänyt vanhan ilmeensä etenkin kirkon ympäristössä. Taajamassa on useita arvokkaita rakennuksia 1800- ja 1900-lukujen vaihteesta. Keskustaajaman länsipuolella jokivarsi jatkuu itäpuolta kapeampana ja selväpiirteisempänä kohti Vanttilan kylää, jonka tuntumassa Punkalaitumenjoen valtakunnallisesti arvokas maisema-alue yhtyy Satokunnan puolella jatkuvaan maakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen.

Arviointi

Punkalaitumenjoen viljelymaisemat on hyvin säilynyt ja yhtenäinen maisema-alue, jonka arvotekijöitä ovat avoin ja yhtenäinen jokilaakson kulttuurimaisema, varhaiskeskiajalta periytyvä kyläasutus sekä pitkään jatkunut maanviljely. Punkalaitumen kirkonkylässä on säilynyt arvokasta vanhaa rakennuskantaa. Etenkin kirkon ympäristö arvorakennuksineen muodostaa vaikuttavan kulttuurimaisemakokonaisuuden.

Muinaisjäännösrekisteriin merkityt kohteet: 11 kohdetta

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY: Punkalaitumen keskustan kylämaisema

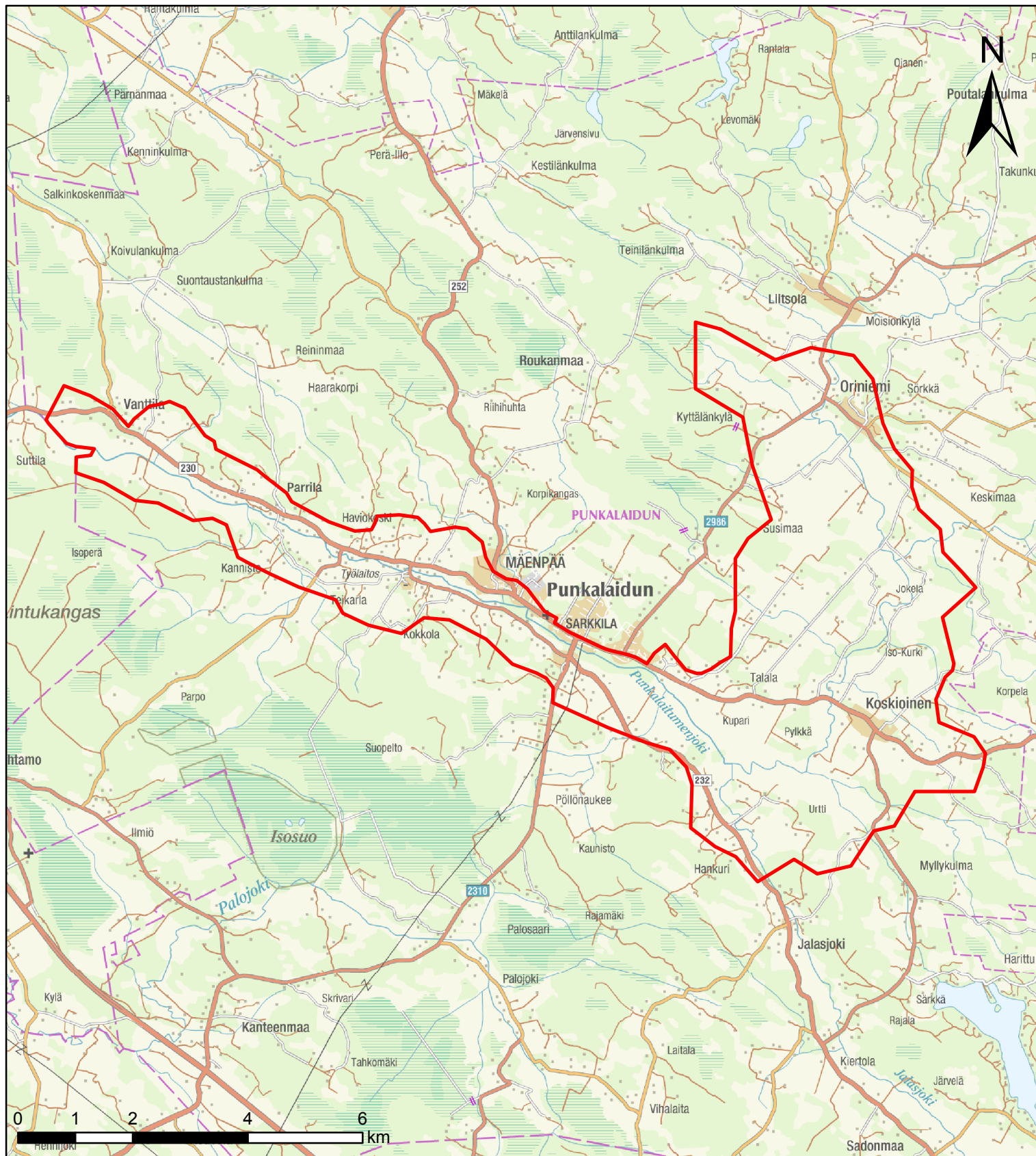
Arvokkaat perinnebiotoopit: Koskiaisten hevoslaidun; Haviokosken kallioketo; Yli-Parrin hevoslaidun

Tiedot haettu 26.5.2015

Punkalaitumenjoen viljelymaisemat

Kunta: Punkalaidun

Maakunta: Pirkanmaa

☐ Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajaehdotus 2015

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet (MAPIO-työryhmän ehdotus) © SYKE
Seutukartta © Karttakeskus Oy

Kuva: Katriina Koski

44. Rautaveden kulttuurimaisema

Rautaveden kulttuurimaisema edustaa monipuolista, historiallisesti ja maisemallisesti poikkeuksellisen arvokasta pirkanmaalaista järvi- ja viljelymaisemaa. Alue on valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (Karkku–Tyrvää, 1995), jonka rajausta pysyy lähes ennallaan.

Maakunta	Pirkanmaa
Kunta	Sastamala
Maisemamaakunta	Lounaismaa
Maisemaseutu	Ala-Satakunnan viljelyseutu
Pinta-ala	11 196 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 219 ha maatalousalueita: 2 736 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 3 952 ha rakennettuja alueita: 868 ha vesialueita: 3 422 ha

Luonnonpiirteet

Rautaveden kulttuurimaisema on muodostunut vuosisatojen saatossa laajojen kallioalueiden reunustamien Rautaveden ja Kuloveden vesistöjen rannoille. Alueen viljelykset ovat sijoittuneet laajoille savikkoalangoille, joita kallioiset moreeniselänteet ja -mäet halkovat. Kallioperältään alue on pääasiassa gneissia. Maisema-alueen länsiosissa kulkee lounais-koillissuuntainen siirroslinja, jonka länsipuolella kallioperässä on porfyyristä granodioriittia. Lisäksi alueella on pieniä graniitti-, amfiboliitti-, gabro- ja meta-arkoosiesiintymiä. Alueen mäet kohoavat useita kymmeniä metrejä järvenpinnan yläpuolelle. Rautaveden ympäristön korkeimpia vuoria ovat Jyränvuori (180 mmpy), Pirunvuori–Ellivuori (151 mmpy) ja Huuhkajanvuori (133 mmpy). Pirunvuoren kallioalueet ja muinaisranta ovat geologisesti arvokkaita kohteita yhdessä Kalmasvuoren–Pyhällönvuoren, Huuhkajanvuoren–Inkavuoren sekä Jyrkänvuoren kanssa.

Alueen maisemarakenteen rungon muodostavat laajaan murroslaaksoon syntyneet Kokemäenjoen järvaltaat, jotka avautuvat paikoin laajoiksi järvenseliksi. Rautavesi ja Kulovesi ovat yhteydessä toisiinsa Kotalansaaren ja Salonsaaren molemmiin puolin aukeavien kivikkoisten salmien kautta. Liekoveden luusuassa sijaitseva Tyrvään voimalaitos säännöstelee järvien vedenpintaa, jonka vaihteluväli on noin metri. Alueella on jonkin verran rinnemailla ja viljelylaaksoissa virtaavia pieniä puroja, joiden vedet virtaavat peltojen läpi järviin. Karkun Nohkuanlammen yhteydessä on pieni kosteikkoalue. Salonsaaren pohjoispuolella sijaitseva Hiedanvuolle ja Kotalansaaren itäpuolella sijaitseva Kotalanvuolle ovat arvokkaita virtapaikkoja.

Alueen metsäluonto on verraten karua. Moreeni- ja kallioselänteiden puusto on pääosin mäntyvaltaista talousmetsää. Asutuksen tuntumassa on usein lehtomaisia kuvioita ja lehtipuustoa. Maisema-alueella on monimuotoista kulttuurivaikutteista kasvillisuutta, joka perustuu vuosisataiseen viljelyyn ja laidunnukseen. Arvokkaan kulttuurilajiston lisäksi alueella on huomattavaa sammal- ja jäkälälajistoa. Rautaveden etelärantaan työntyvässä Vehmaanniemessä on arvokkaita koivuhakoja ja lahoppulajistoa.

Kulttuuripiirteet

Rautaveden ympäristön asutushistoria on pitkä. Vilkkaasti kuljetun Kokemäenjoen vesistön hedelmälliset rantavyöhykkeet on raivattu viljelyyn jo esihistoriallisella ajalla. Maisema-alueelta tunnetaan runsaasti muinaisjäännöksiä, joista vanhimmat viittaavat ensimmäisten ihmisten asettuneen alueelle jo 4 500 vuotta sitten. Sastamalan seutu on ollut rautakaudella huomattava kulttuurinen keskus, jonka peruina alueelta on löytynyt satoja rautakautisia hautoja.

Alueen pitkä historia näkyy muun muassa sen rikkaassa kirkkokulttuurissa. Maisema-alueella on neljä eri aikakausia edustavaa kirkkoa, joista Pyhälle Olaville nimetty Tyrvään vanha kirkko ja Sastamalan kirkko ovat peräisin keskiajalta. Tyrvään vanha kirkko on rakennettu ilmeisesti 1300-luvun jälkipuoliskolla. Kirkko jäi pois käytöstä vuonna 1855 Tyrvään uuden punatiilisen kirkon valmistuttua, mutta kirkon käyttö alkoi uudelleen 1960-luvulla. Kallialan tiiviin ryhmäkylän ja vanhojen peltomaisemien ympäröimä kirkko paloi tuhopoltossa vuonna 1997, mutta on palautettu talkoovoimin paloa edeltäneeseen ulkoasuunsa. Kirkon uusitujen sisätilojen maalaukset ovat tehneet kuvataiteilijat Kuutti Lavonen ja Osmo Rauhala.

Sastamalan eli Karkun Pyhän Marian kirkko ajoittuu 1400-luvulle, jolloin sitä alettiin rakentaa niin sanotun Luukkaan kappelin paikalle. Sastamala oli keskiajalla Pohjois-Satakunnan ja Pirkanmaan merkittävin kirkollinen keskus. Pyhän Marian kirkko jäi pois kirkollisesta käytöstä 1900-luvun alussa, ja sitä käytettiin sen jälkeen muun muassa heinävarastona. Kirkkoa restauroitiin vuosina 1960–1962, ja nykyään se muodostaa edustavan maisemakokonaisuuden Sastamalan vanhan pappilan kanssa. Maisema-alueen uudemmat kirkot ovat 1800-luvun puolivälissä rakennettu Vammalan keskustaajaman kirkko sekä modernia kirkkoarkkitehtuuria edustava Salokunnan kirkko.

Useimmat maisema-alueen kylistä ovat peräisin 1300-lukua varhaisemmalta ajalta. Alueelle tunnusomainen ryhmäkylämuoto on jäljellä monessa kylässä, joissa on säilynyt myös runsaasti perinteistä rakennuskantaa. Esimerkiksi Tyrvään Vanhankirkkonniemen tyvessä sijaitseva Kalliala on säilyttänyt keskiaikaisen sijaintinsa ja tiiviin rakenteensa kyläteineen sekä vanhoilla tonteilla sijaitsevina kantatiloineen. Kallialan luoteispuolella sijaitseva Pohjälänjärven alue on esimerkki takamaille raivatusta järviuivasta. Kuivion tuntumassa sijaitsevan Pohjälän kartanon mailla on edustavia, laidunnettuja hakamaita. Pohjälänjärven tienoilla on myös merkkejä sodanjälkeisestä asutustoiminnasta. Muita huomattavia kyläkokonaisuuksia on esimerkiksi Kärppälässä ja Stormissa.

Maaseutualueiden taajamakehitystä Rautaveden alueella edustaa Karkun kylä, joka on syntynyt Tampereelta Poriin kulkevan rautatien tuntumaan vanhan Palvialan kylän paikalle. Vanhan kylänraitin halkoman taajaman rakennuskanta muodostuu vuosisatoja samoilla paikoilla olleista maatilojen talouskeskuksista sekä maantien ja Karkun aseman ympäristöön 1900-luvun alkupuolella rakennetuista pientaloista. Karkussa on myös vanhoja huvilarakennuksia. Alueen huvilakulttuuri on syntynyt rautatien rakentamisen jälkeen 1900-luvun alussa, jolloin Karkusta tuli suosittu lomapaikka. Karkussa on myös uudempaa rakennuskantaa.

Rautaveden maisema-alue on edelleen edustavaa ja hyvinvoivaa maatalousaluetta, jonka elinkeinomaisemassa vaihtelevat vauraan ja laajamittaisen tehomaatalouden jäljet sekä pienimuotoiset ja syrjäisetkin viljelykset. Alueella on huomattavan paljon perinnebiotoopeja, joista Vehmaanniemen perinnebiotooppi on määritelty valtakunnallisesti arvokkaaksi. Maakunnallisesti arvokkaita perinnebiotooppikohteita löytyy muun muassa Tyrvään vanhan kirkon tuntumasta Kallialasta, Yli-Viikarista ja Nikkilästä. Lisäksi alueella on paljon paikallisesti arvokkaita haka-, niitty- ja laidunmaita. Monien perinnebiotooppien yhteydessä on muinaisjäännöksiä.

Rautaveden ympäristössä on useita matkailukohteita. Vanhojen kirkkojen ohella matkailijoita kiinnostavat esimerkiksi alueen kalastuskohteet ja melontareitit. Myös taiteilija Emil Danielssonin 1900-luvun alussa suunnittelema ja rakennuttama Pirunvuoren kivilinna on matkailullisesti ja kulttuurihistoriallisesti arvokas kohde, joka kuuluu kansallisromantiikan ajan merkittäviin taiteilijahuviloihin. Linnan tuntumassa on Ellivuoren lomakeskus ja laskettelurinne, joka hallitsee Karkun rannasta aukeavaa järvimaisemaa.

Maisemakuva

Rautaveden kulttuurimaisema on jäsentynyt kahden murroslaaksoon syntyneen järvioltaan, Kuloveden ja Rautaveden ympärille. Runsassaaraiset ja kivirantaiset järvet avautuvat välillä laajoiksi järvenseliksi. Alueen maasto kumpuilee loivasti Rautaveden länsi- ja luoteisrannoilla sekä eteläosissa. Muualla, varsinkin alueen keskiosissa, kallioperän kohoutumat ovat hyvin jyrkkäpiirteisiä. Rautaveden keskellä kohoava Pirunvuori on maisemallisesti vaikuttava kalliokohde, jonka rinteillä on huomattavia muinaisrantakivikoita.

Alueen viljelymaisemat ovat monimuotoisia. Peltoaloja kehystävät metsäiset ja jylhät selänteet luovat viljelyksille vaikuttavia maisemallisia kehyksiä. Historiallista syvyyttä maisemaan tuovat esihistorialliset haudat sekä Tyrvään ja Sastamalan vanhat kivikirkot, joiden tuntumassa on pitkää viljelyhistoriasta kertovia peltomaita. Maatalousmaisemaa rikastavat myös karjanhoidon synnyttämät laidunalueiden perinnebiotoopit. Alueen maisemaa jäsentävät monet maaston piirteitä myötäilevät kylätiet, joiden varsilta aukeaa monipuolisia näkymiä alueen kulttuurimaisemaan ja vesistöihin.

Vanhojen kyläteiden varsille ja tiiviisiin kyliin keskittynyt rakennuskanta on paikoin uutta, mutta asutuksen historiallisuus on aistittavissa lähes kaikkialla maisema-alueella. Paikoin uudet tielinjaukset, uudisrakennukset, rapistuneet vanhat rakennukset, golfkentät, lomakeskukset ja rantojen mökkiytyminen rikkovat maiseman perinteistä yleisilmettä. Ellivuoren tyvellä oleva lomakeskus ja laskettelurinne muodostavat oman muusta maisemasta selvästi erottuvan pienmaisemansa, joka näkyy kuitenkin vain rajatulle alueelle.

Arviointi

Rautaveden kulttuurimaisema on monipuolista, historiallisesti ja maisemallisesti poikkeuksellisen arvokasta maaseutumaisemaa. Maiseman kulttuuriarvot muodostuvat esihistoriallisesta kulttuurikerrostumasta, eriklaisista kirkkoista ympäristöineen, pitkään viljeltyistä peltoalueista, laitumista ja perinnebiotoopeista sekä vanhojen maatilojen hyvin säilyneestä rakennuskannasta. Alueella on runsaasti muinaisjäännöksiä sekä monia arvokkaita luontokohteita. Rautaveden kulttuurimaisema on yksi Suomen 27 kansallismaisemasta.

Muinaisjäännösrekisteriin merkityt kohteet: 81 kohdetta

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY: Emil Danielssonin erämaa-ateljee; Karkun taajama; Salokunnan kirkko; Sastamalan kirkkomaisema; Tyrvään vanhan kirkon maisema; Vammalan kirkko

Arvokkaat perinnebiotoopit: Yli-Viikarin laitumet; Kiviniityn laidun; Saikan niitty; Sastamalan vanhan kirkon niitty; Pohjalan haat; Kallialan kedot; Vanhankirkkonniemen laitumet; Nikkilän laidun; Ekon kalliokedot

LTA Luontotyyppipäätökset: Toivoniemenvuoren pähkinäpensaslehto 1; Toivoniemenvuoren pähkinäpensaslehto 2

YSA Yksityismaiden suojelualueet: Karhunsaaren luonnonsuojelualue; Vehmaanniemen luonnonsuojelualue; Pirunvuoren luonnonsuojelualue; Hörsinnokan luonnonsuojelualue; Peltomäen metsä; Laurilan metsä; Soivion metsä

KAO Arvokkaat kallioalueet: Kalmasvuori–Pyhällönvuori; Huuhkajanvuori–Inkavuori; Pirunvuori

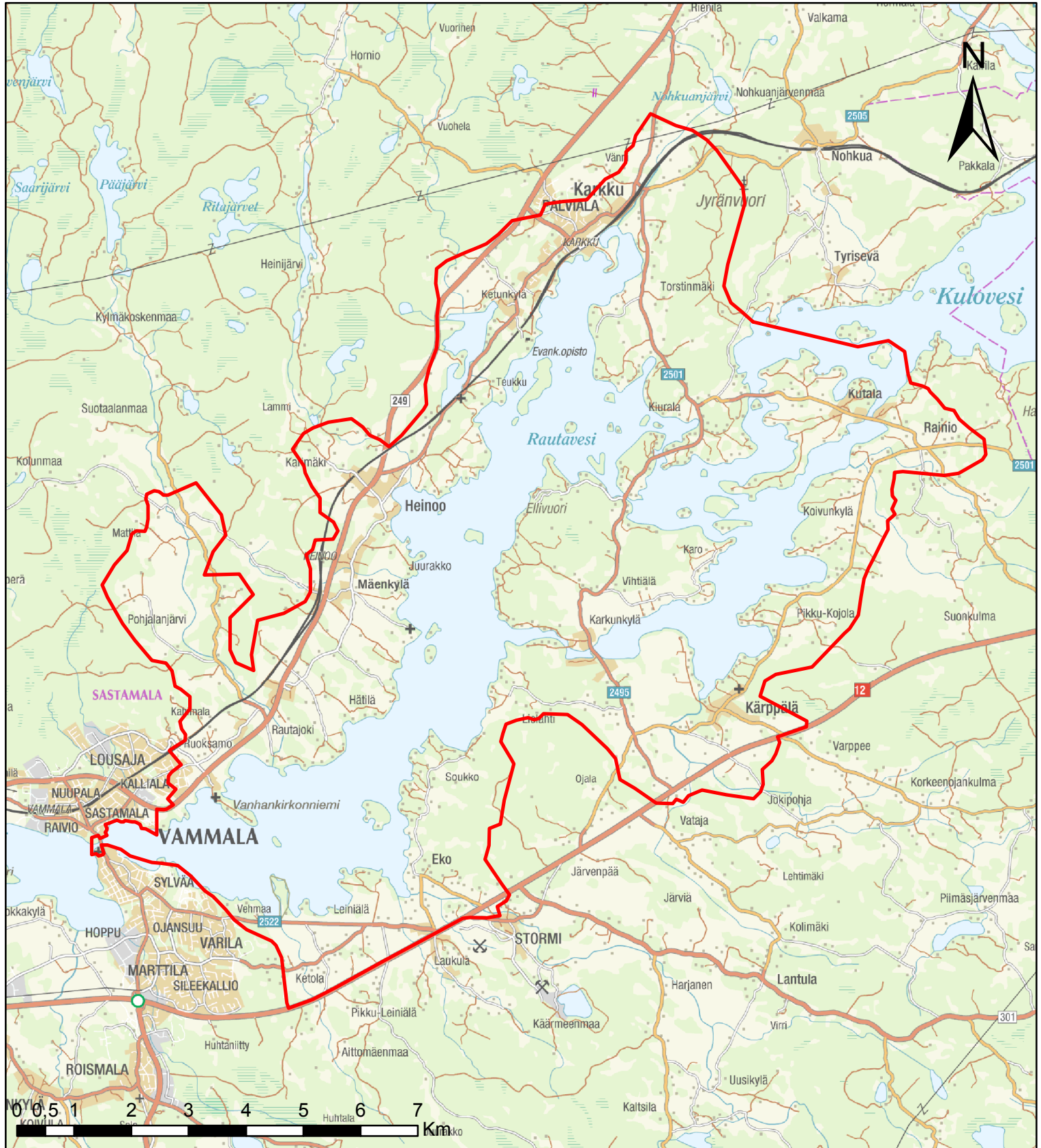
FI Natura 2000 -verkostoon kuuluvat alueet: Pirunvuori; Vehmaanniemi

Tiedot haettu 26.5.2015

Rautaveden kulttuurimaisema

Kunta: Sastamala

Maakunta: Pirkanmaa

 Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2015

Kuva: Tapio Heikkilä

45. Hämeenkyrön kulttuurimaisema

Hämeenkyrön kulttuurimaisema on poikkeuksellisen edustava esimerkki Keski-Hämeen viljely- ja järvisuudelle ominaisesta vaihtelevasta maaseutumaisemasta. Alue on valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (Hämeenkyrön kulttuurimaisema, 1995), jonka rajausta säilyy lähes ennallaan.

Maakunta	Pirkanmaa
Kunta	Hämeenkyrö
Maisemamaakunta	Hämeen viljely- ja järvimaa
Maisemaseutu	Keski-Hämeen viljely- ja järvisuutu
Pinta-ala	9 662 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 156 ha maatalousalueita: 3 414 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 3 878 ha rakennettuja alueita: 656 ha vesialueita: 1 557 ha

Luonnonpiirteet

Hämeenkyrön kulttuurimaisema on syntynyt Kirkkojärven, Kallioistenselän ja Mahnalanselän ympärille kerrostuneille laajoille savi- ja hiesumaille. Alue on topografialtaan vaihtelevaa. Sen korkokuva elävöittävät kallioiset moreenimaat sekä Pälkäneeltä asti kulkevaan suureen saumamuodostumaan kuuluva Pinsiönkaan–Ketunkivenkankaan harjualue. Harjun katkaisee maisema-alueen itäosassa pohjois-eteläsuuntainen Sasin murroslaakso, jonka lounaispuolella harjumuodostuma jatkuu Mahnalanharjuna. Myös Kallioistenselän länsipuolella Harjukulmalla on pieni jäätikköjokimuodostuma.

Alueen kallioperä koostuu pääosin liuskeista, jotka pehmeinä kivilajeina muodostavat maiseman kumpuilevan ja pienipiirteisen perustan. Kallioperän granodioriittiset alueet erottuvat jylhempinä mäenharjanteina etenkin vesireitin itäpuolella. Arostensalmen ja Jokisjärven kohdalla granodioriittialueet ulottuvat järven länsirannalle. Sasin laaksossa kallioperä on graniittia. Sasin eteläpuolella on useita arvokkaiksi määriteltyjä graniittisia ja granodioriittisia kallioalueita.

Maisema-alueen keskellä aukeaa Kokemäenjoen vesistöön kuuluva Kirkkojärven, Kallioistenselän ja Mahnalanselän muodostama vesireitti. Reitin vedet laskevat maisema-alueen pohjoispuolella sijaitsevasta Kyrösjärvestä Kyröskosken ja Pappilanjoen kautta Kirkkojärveen ja sieltä Mahnalanselälle. Mahnalanselältä vedet kulkevat kapean Jokisjärven kautta Kuloveteen ja edelleen Rautaveteen. Sasin laaksossa sijaitseva, Muotialanjoen kautta Mahnalanselkään laskeva Sarkkilanjärvi on kunnostettu lajistoltaan rikkaaksi lintujärveksi. Monilla maisema-alueen rannoista on kapea niittyvyöhyke, joka erottaa pelto- ja laidunalueita vesistöistä. Järvet ovat suhteellisen reheviä ja sameahkoja.

Hämeenkyrön maaperän ravinteikkaus näkyy metsien yleisenä rehevyytenä sekä järvenrantojen ja puronvarsi- en pieninä lehtolaikkuina. Harjujen ja selänteiden lakiosia peittävät kuusivaltaiset sekametsät. Alueella kasvilajisto on monipuolista. Etenkin Hanhijärven ja Sasin purolehdot sekä Vastajärvenojan lehto ovat merkittäviä luontokohteita. Sasin laaksossa sijaitseva Huutisuo on järvi- kuivioon muodostunut luontotyypeiltään monipuolinen suo, jonka alueella on ruohoista avosuota, hieskoivu- luhtaa ja vetistä rämettä.

Kulttuuripiirteet

Hämeenkyrön asutus on hyvin vanhaa. Alueen vanhimmat muinais- löydöt ovat kaksi Mahnalanharjun etelä- rinteellä sijaitsevaa esikeraamisen kauden asuinpaikkaa. Mahnalanharjun kupeesta on löytynyt myös suurin osa alueen rautakautisista muinaisjäännöksistä, joista valtaosa on keskittynyt Alaskylän vanhan kyläkeskuk- sen ympäristöön. Mahnala on tiettävästi ollut alueen merkittävin rautakautinen kylä, josta lähikylien asutus on saanut alkunsa.

Maisema-alueen kylät ovat syntyneet pääsääntöisesti keskiajalla. Sasin viljelylaaksossa eli Lopen ahteessa on ollut 1500-luvulla ainakin 22 tilaa, joista suurin osa on säilynyt entisillä sijoillaan. Vanhat tilat ovat aset- tuneet maisemallisesti arvokkaille paikoille avoimien rinteiden yläosiin. Niiden pihapiireissä on edelleen vanhaa rakennuskantaa. Myös Mahnalanharjun rinteillä, Mahnalan kantakylän alueella, on edustavaa raken- nuskantaa. Laitilan harjukylä Kallioistenselän pohjoisrannalla on muodostunut 1200-luvulla perustetun Laiti- lan yksinäistilan ympärille. Laitilan virkataloon aikoinaan kuulunut Salmelus (Salminus) on kulttuurihistori- allisesti arvokas torppa, jonka rakennukset ja laidunniityt muodostavat harvinaislaatu- isen kokonaisuuden.

Maisema- aluetta halkoo historiallinen Hämeen- kankaantie, joka oli keskiajalta 1600-luvun lopulle saakka ainoa Ylä-Satakunnasta ja Hämeestä Pohjanmaalle johtanut väylä. Hämeen- kankaantie haarautuu maisema- alueen kohdalla kahtia. Sen läntinen haara kohti Turku- a kulkee Herttualan keskiaikaisen raittikylän kautta. Herttualan arvokasta kylä- maisemaa rikastavat niin vanhat talonpoikaistalot kuin käsityöläisten ja itsellisten asuintoimintatilatkin. Kylän pohjoislaidalla on kolme suuren tilakeskuksen ryhmä, jonka vanhat rakennukset reunustavat kylän- raittia tiiviisti. Hämeen- kankaantien itäinen haara mutkittelee Sasin laakson ja Mahnalanharjun rinteitä pitkin kohti Tammerkoskea ja Hämeenlinnaa. Vanhat tielin- jaukset ovat jääneet lii- kennevirtojen sivuun 1960-luvulla, jolloin Tamperetta ja Vaasaa yhdistävän Valtatie 3:n suoraviivainen linja vedettiin Sasin laakson läpi.

Kiinteä osa alueen maaseutumaisemaa on rakennuskannaltaan edustava Hämeenkyrön kirkonkylä, joka il- mentää erinomaisesti 1900-luvun alkupuolen kirkonkylärakennetta. Kirkonkylän vanha keskusta sijoittuu Kirkkojärven ja siihen laskevan Pappilanjoen pohjoisrannalle avoimen viljelymaiseman ympäröimälle mäel- le. Liike- ja virkamiestalojen reunustama kylänraitti on säilyttänyt vanhan ilmeensä hyvin. Kirkonkylämai- semaa rikastavat raittinäkymien ohella vanha kansakoulu, pappila sekä 1700-luvun lopulta periytyvä keltai-

nen pitkäkirkko hautausmaineen. Tuokkolan ratsutilan pihapiiri ja puistoalue muodostavat maisemallisen vaihteluväyhykkeen kirkonkylän ja peltomaisemien välille.

Maisema-alueen elinkeinomaisema on historiallisesta luonteestaan huolimatta edelleen elinvoimaista maaseutumaisemaa. Maanviljelyn ja karjatalouden ohella savikkoiset ja lämpimät rinteet ovat olleet suotuisia hedelmän- ja marjanviljelylle, joista on muodostunut alueelle huomattava elinkeino. Maisema-alueen asukkaat osallistuvat maisemanhoitoon aktiivisesti. Alueella on säilynyt useita paikallisesti arvokkaita perinnebiotooppeja, jotka ovat pääosin laidun- ja hakamaita. Perinnebiotooppien yhteydessä on esihistoriallisia muinaisjäännöksiä. Heinijärven Myllypurossa ja Sirkkalan Myllyniemessä on säilynyt vanhoja vesimyllyjä.

Hämeenkyrön maaseutumaiset ja luonnonolot ovat tulleet tunnetuiksi kirjailija Frans Emil Sillanpään tuotannosta. Sillanpään kotikylässä, Kierikkalassa, sijaitsevat sekä Sillanpään museoitu syntymätorppa Myllykoulusta että hänen myöhempi kotitalonsa, Kirkkojärven rantaan 1920-luvulla rakennettu Saavutus. Sillanpään nuoruudenkoti Töllinmäki sijaitsee Kierikkalan tuntumassa Heinijärven kylässä. Myös Töllinmäki on museoitu. Sillanpään ohella Hämeenkyrön maisemia ovat tehneet tunnetuiksi Into Konrad Inha, Sakari Pälsi ja vanhat maaseudulle sijoittuneet elokuvat. Lisäksi Väinö Linna kirjoitti *Täällä Pohjantähden alla* -trilogiansa (1959–1962) Hämeenkyrössä. Hämäläisen ja yläsatakuntalaisen maaseutumaisen perikuvaksi iskostuneita maisemia vaalineet Hämeenkyrön maisemahankkeet voittivat Suomen paras maisemahanke -palkinnon vuonna 2008.

Maisemakuva

Hämeenkyrön seudun luonnonpiirteiden vaihtelevuus ja monipuolisuus näkyvät edustavasti Hämeenkyrön kulttuurimaisemassa. Korkokuvaltaan epätasaista suurmaisemaa hallitsevat Kirkkojärven vesistö, laajat kumpuilevat viljelyalueet sekä metsäiset selänteet. Vesistöalueen länsipuolella pehmeä liuskekivi on kulunut jouheasti kumpuilevaksi ja alavaksi. Järvien itäpuolella on puolestaan selkeäpiirteistä ja jylhää mäki- ja muros- ja laaksomaisemaa, jonka pohjan muodostaa granodioriittinen ja graniittinen kallioperä. Alueen topografiaa rikastavat aluetta halkovat harjut, joiden lämpimille etelärinteille on sijoittunut asutusta jo varhain. Harjujen ja moreenikumpujen rinteillä mutkittelevat vanhan Hämeenkancaantien linjaukset, joilta avautuu useita vaihteluvia näkymiä alueen viljely- ja järvimaisemaan. Maastonmuotojen ja kulkuväylien historiallinen vaikutus näkyy alueen asutusrakenteessa hyvin.

Kumpuilevan maisemakuvan monipuolisuutta täydentävät vanhojen talonpoikaistilojen komeat rakennukset sekä monet edelleen laidunnettavat niityt ja haat. Alueella on useita vanhoja harjukyläjä, kuten Sasi, Mahnala ja Laitila. Arvokasta kylämaisemaa on myös Herttualassa maisema-alueen länsireunalla sekä Hämeenkyrön kirkonkylässä. Alueen perinteistä maisemakuvaa rikkoo voimakkaimmin harjujen soranotto. Mahnalanharjulla on useita soranottoalueita, jotka sijaitsevat enimmäkseen suojametsän takana. Osa kuopista on vanhoja ja osittain metsittyneitä. Kirkkojärven rannoilla on paikoin tiheää omakoti- ja loma-asutusta. Maiseman rakennetta ovat muokanneet myös maanteiden uudet linjaukset, joista näkyvin on 1960-luvulla Sasin laakson läpi vedetty Valtatie 3. Maanteiden varteen on noussut joitakin perinteisestä rakennuskannasta poikkeavia uudisrakennuksia.

Arviointi

Hämeenkyrön kulttuurimaisema edustaa Keski-Hämeen viljely- ja järvisuudulle tunnusomaista vaihtelevaa ja perinteistä maaseutumaisemaa, jonka arvot perustuvat historialliseen maisemarakenteeseen sekä elinvoimaiseen ja monipuoliseen maatalouteen. Voimakkaiden luonnonpiirteiden sekä vuosisatoja jatkuneen maanviljelyn muovaama maisema on harvinaisen eheä. Alueella on useita arvokkaita kylä-, rakennus- ja perinnebiotooppikohteita. Lisäksi Hämeenkyrön kirkonkylä on arvokas esimerkki 1900-luvun alkupuolen kirkonkylämiljööstä. Hämeenkyrön kulttuurimaiset ovat laajalti tunnettuja maisemia, joilla on huomattavia symbolisia arvoja yhtenä Suomen 27 kansallismaisemasta sekä kirjailija F. E. Sillanpään synnyinseutuna.

Muinaisjäänösrekisteriin merkityt kohteet: 40 kohdetta

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY: Hämeenkyrön vanha keskusta; Herttualan kylä; F.E. Sillanpään kodit (Töllinmäki, Myllykolu, Saavutus); Hämeenkancaantie

Arvokkaat perinnebiotoopit: Munkin laitumet; Raukolan laitumet; Kokkosen laidun; Vastajärvenojan metsälaidun;

Halmeen rantaniitty; Mahnalan keto; Lemmakkalan rantalaidun; Sasin purolehdot; Sasin–Sarkkilanjärven katajaketo

LTA Luontotyypipäätökset: Patasenvuoren jalopuumetsikkö

YSA Yksityismaiden suojelualueet: Murhaojan purolehto (luonnonsuojelualue); Sasin purolehdot luonnonsuojelualue (Mikonoja); Vastajärvenojan luonnonsuojelualue; Vastajärvenojan lehto luonnonsuojelualue; Jaakonnotkon luonnonsuojelualue; Ruuhiojan luonnonsuojelualue; Ojalan luonnonsuojelualue; Hauskan luonnonsuojelualue; Hanhijärven purolehdot (2:104) luonnonsuojelualue; Sasin purolehdot luonnonsuojelualue (Välimäki); Sasin purolehto luonnonsuojelualue (Vanha-Välimäki); Sasin purolehdot (4:119); Sasin purolehdot (5:30); Sasin purolehdot (3:7); Sasin purolehdot (14:0); Sasin purolehdot (2:46 ja 1:17); Sasin purolehdot (3:265); Davis; Talan metsä; Sarkkilanjärven luonnonsuojelualue; Sarkkilanjärvi 4:5; Sarkkilanjärvi 1:83; Huutisuo (108-416-4-53); Huutisuo–Sasi (108-416-3-37); Huutisuo–Sasi (108-416-1-167); Huutisuo (108-417-3-125); Huutisuo (108-417-5-79); Santalan metsä

LHO Lehtojensuojeluohjelma: Hanhijärven purolehdot; Sasin purolehdot; Vastajärvenojan lehto

LVO Lintuvesiensuojeluohjelma: Sarkkilanjärvi

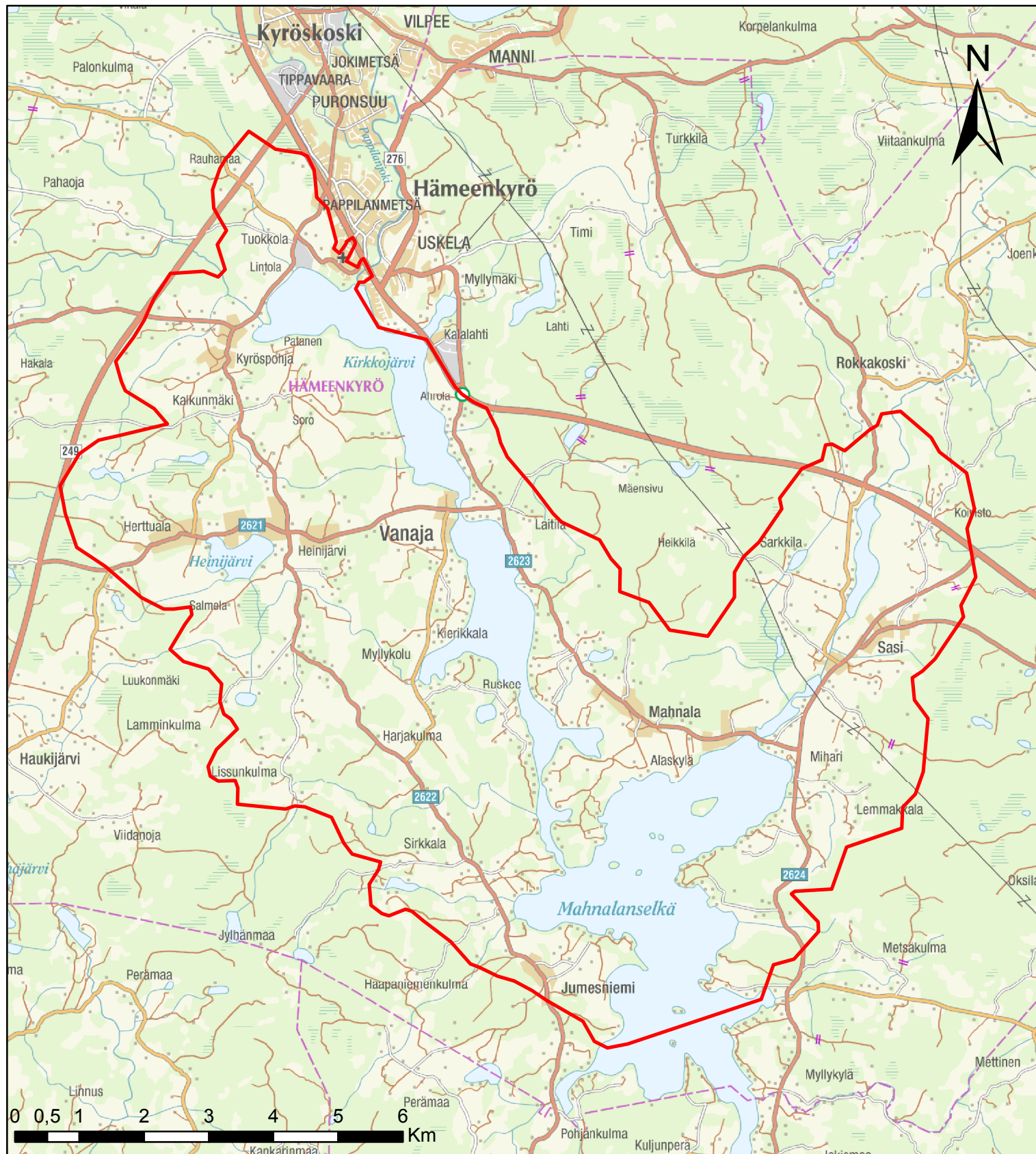
KAO Arvokkaat kallioalueet: Patasenvuori; Kaitajärvenvuoret; Mustikkavuori–Kotinvuori; Pitkäniemen kalliot

FI Natura 2000 -verkostoon kuuluvat alueet: Sarkkilanjärvi; Huutisuo–Sasi

Tiedot haettu 26.5.2015

Hämeenkyrön kulttuurimaisema

Kunta: Hämeenkyrö
Maakunta: Pirkanmaa

 Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausedotus 2015

Kuva: Katriina Koski

46. Vesilahden kulttuurimaisema

Vesilahden kulttuurimaisema edustaa Keski-Hämeen arvokasta ja historiallisesti rikasta viljely- ja järvimaisemaa. Alue on valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (Vesilahden kulttuurimaisema, 1995), jota laajennetaan Toutosen ja Säijänselän pohjoisrannalle.

Maakunta	Pirkanmaa
Kunta	Akaa, Lempäälä, Nokia, Pirkkala, Vesilahti
Maisemamaakunta	Hämeen viljely- ja järvimaa
Maisemaseutu	Keski-Hämeen viljely- ja järwiseutu
Pinta-ala	16 421 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 394 ha maatalousalueita: 4 497 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 5 051 ha rakennettuja alueita: 1 040 ha vesialueita: 5 439 ha

Luonnonpiirteet

Vesilahden kulttuurimaisema on Keski-Hämeelle tunnusomaista ranta- ja laaksoalueiden savikkoihin syntyntä viljelymaisemaa, jota reunustavat laajat metsäiset mäki- ja kallioalueet ja suuret järvenselät. Alueen maaperä koostuu saven ohella lähinnä moreenista sekä rantasoiden ja kosteikkojen turvemaasta. Alueen poikki kulkee matala ja katkonainen harjujakso, joka ulottuu Vakkalan kylästä Kierimonsalmen rannoille. Maisema-alueen itäpuolella harju jatkuu yhtenäisempänä muodostumana kohti Sääksmäkeä. Kallioperältään Vesilahden maisema-alue on kiillegneissia ja kiilleliusketta, jota halkovat granodioriitti-, tonaliitti- ja kvartsidioriitti- sekä metavulkaniittijuonteet. Säijänselän etelärannalla kohoava jyrkkärinteinen Tuhnuvuori on arvokas kallioalue, jonka seinämässä on Pirunpesän vaikeapääsyinen luola.

Maisema-alueen laajat järvenselät (Säijänselkä, Vakkala, Toutonen, Sakavesi, Laukonselkä ja Alholahti) ovat Kokemäenjoen vesistön keskusjärven, Pyhäjärven laajentumia. Niiden yhteenlaskettu pinta-ala on tuntuvasti pääjärveä suurempi. Pitkien niemien erottamien selkien rannat ovat rikkonaiset ja paikoin kivikkoiset. Maisema-alueen eteläosissa sijaitsee kaksi kauttaaltaan rehevää pientä järveä, Vähäjärvi ja Onkemäenjärvi, jotka ovat hyönteis- ja lintulajistoltaan arvokkaita kosteikkoja. Toutosesta etelään kurottuvan Hulausjärven länsirannalla on laaja Mantereenrahkan rantasuo.

Vesilahti kuuluu eteläboreaaliseen kasvillisuusvyöhykkeeseen. Alueen savimaat ovat viljely- ja maatalouskäytössä, ja viljelyaloja reunustavat havu- ja sekametsät. Maapohjaltaan rehevässä Laukonhaassa kasvaa suurehko ja Suomen oloissa harvinainen pähkinäpensasmetsikkö. Alueen metsissä esiintyy arvokkaita sammallajeja. Viljelyalueiden yhteydestä on löydetty ahonoidanlukon ja ketonoidanlukon kaltaisia perinnebiotooppikasveja.

Kulttuuripiirteet

Vesilahden seudulta tunnetaan useita esihistoriallisia muinaisjäännöslöytöjä. Alhonlahden rantamilla Karholannokassa ja Hiidennokassa on sijainnut rautakaudella huomattavia asutusalueita, joilta on kaivettu esiin varsin rikkaita muinaishautoja. Vesilahden kirkonkylässä on hieman näitä nuoremmalle ajalle ajoittuva Kirkumukarmun löytöalue. Esihistoriallisten asuinpaikkojen sijoille on vakiintunut joukko alueen myöhempiä kyliä, kuten Hinsala, Laukko, Narva, Suomela, Mantere ja Vesilahden kirkonkylä. Vesilahden kirkonkylän kulttuuriperintöä rikastavat arkeologisten löytöjen ohella vuonna 1802 rakennetun kirkon, sakariston, hautausmaan ja tapulin muodostama kokonaisuus sekä vanhoista liike- ja julkisrakennuksista muodostuva kirkonkylämiljö. Kirkonkylän itäpuolella sijaitsevassa Lempäälän Päivääniemessä on harvinaisen suuri rautakautinen kalmisto, josta on löydetty noin 130 röykkiötä. Kalmistoa on käytetty arviolta 700 vuoden ajan 300-luvulta alkaen. Sen runsaimmat löydöt ajoittuvat vuosille 600–800.

Laukonselän ja Vakkalanselän välisellä kapealla kannaksella sijaitsee historiallisesti huomattava Laukon kartano, joka on perustettu rautakautiselle kalmistomäelle. Laukon kylästä muodostunut säterikartano on mainittu asiakirjoissa ensimmäisen kerran vuonna 1416, mutta tilan arvellaan syntyneen jo varhaiskeskiajalla. Keskiajalla Laukko oli yksi Suomen mahtavimmista kartanoista, ja sen tilukset olivat 1600-luvun lopulla laajuudeltaan yli 37 000 hehtaaria. Laukon nykyinen päärakennus on vuodelta 1931, mutta pihapiirissä on muutamia 1800-luvulta periytyviä rakennuksia. Pihapiirissä on myös keskiajalta peräisin oleva kellari, jonka tulkitaan kuuluneen kartanon keskiaikaiseen rakennukseen. Laukonselkään työntyvässä Hautaniemessä on 1800-luvun lopulla rakennettu Standertskjöld–Nordenstam-suvun hautakappeli.

Vesilahti on perinteistä talonpoikaista seutua, jonka vanha asutusrakenne on perustunut läntisen Suomen tapaan ryhmäkyliin. Alueen tilat ovat olleet suuria, ja niiden tuntumassa on ollut isonjaon jälkeen paljon torppia ja mäkitupia. Sosiaalisesta rakenteestaan johtuen Vesilahden alue oli yksi sisällissodan ydinalueista. Maalis-huhtikuussa 1918 alueella käytiin satoja kaatuneita vaatineet Lempäälän–Vesilahden taistelut. Taistelujen yhteydessä tuhoutuivat muun muassa Laukon kartanon vanhat rakennukset sekä valtaosa Narvan, Kuralan ja Ylämäen kylien rakennuskannasta. Hurskasvuorella sijaitsee venäläisten vuosina 1914–1915 rakennuttama tukikohta, joka toimi sisällissodassa punaisten tukikohtana ja jonka ympäristössä on noin kilometrin verran juoksuautoja. Myös Koskenkylän seurantaloon pohjoispuolisella mäellä sijaitsee taisteluhautajärjestelmä, joka muodostuu pesäkkeistä, bunkkereista ja suojakaivannosta.

Vesilahden alue on edelleen Tampereen ympäristön vahvinta viljelysseutua. Alueella on useita maisemallisesti edustavia kyläkokonaisuuksia, kuten Narva, Kostiala ja Ania. Joissakin alueen kylissä on havaittavissa esikaupungistumisen merkkejä. Maaseutuelinkeinojen muutos näkyy alueella ennen kaikkea perinteisen lypsykarjatalouden hiipumisena. Maisema-alueella on kuitenkin säilynyt arvokkaita perinnebiotooppeja, kuten

Laukonhaka, Hopun haka ja rantalaidun sekä Marttilan ranta- ja katajaniitty. Lajistoltaan merkittävien perinnebiotooppien yhteydessä on paljon muinaisjäännöksiä, jotka korostavat maisemien historiallista luonnetta ja pitkään jatkunutta käyttöä.

Runsasjärvisenä, taajaan asutettujen seutujen tuntumassa sijaitsevana kuntana Vesilahti on kehittynyt suosituksi lomapaikaksi. Maisema-alueen järvien rannoilla on tiivistä kesäasutusta. Alueen tuntumassa, Hulausjärven itärannalla on 1800- ja 1900-lukujen vaihteen huviloita, joiden jugendvaikutteiset rakennukset ovat olennainen osa järven maisemakuvaa. Alueella on myös runsaasti virkistyspalveluita ja liikuntareittejä. Narvan kylässä on herätetty henkiin 1800-luvulla hiipunut markkinaperinne.

Maisemakuva

Vesilahden kulttuurimaisema on laajojen järvinäkymien rikastama maaseutumaisemakokonaisuus, joihin liittyy esihistoriaan asti ulottuvia asutus- ja maankäyttökerrostumia. Maisema-alueen rungon muodostaa saarten ja niemien jakama Pyhäjärven eteläosa, jonka lahdet ulottuvat syvälle sisämaahan. Lahtien rannoilla on vehmaita lehtoja ja arvokkaita niittyalueita. Järvien ja vanhan viljelymaiseman yhdistelmä avautuu monina hienoina näkyminä alueen vanhoille maanteille. Erityisesti Narvantie ja Hulausjärven itärantaa kulkeva vanha Turuntie ovat maisemallisesti vaikuttavia. Alueen kulttuurimaiseman kiintopisteitä ovat Vesilahden kirkonkylä ja Laukon kartano.

Vesilahden kylissä näkyvät vanhojen raittikielien ja ryhmäkielien muodot. Alueen tilakeskukset sijoittuvat tyypillisimmin loivasti kohoaville puustoisille kivennäismaasaarekkeille tai mäenrinteeseen metsänrajaan. Näkymät peltoaukeille avautuvat tilakeskusten pihapiireistä moneen suuntaan. Vesilahden maaseutumaisemien asutusrakenne kertoo isonjaon jälkeisestä tilallisten ja maattomien muodostamasta maatalousyhteiskunnasta, jonka jännitteet purkautuivat Suomen itsenäistymisen jälkeen sisällissotana. Alueella käytyjen taistelujen jäljet näkyvät muun muassa runsaana 1920-luvulta periytyvänä rakennuskantana.

Arviointi

Vesilahden kulttuurimaisema edustaa Keski-Hämeen historiallista maanviljelysmaisemaa, jonka arvoa nostavat kauan jatkuneesta asutuksesta kertovat runsaat muinaisjäännökset sekä pitkät ja ehyet näkymät peltojen yli vesistöalueille. Asutus noudattaa perinteistä asutusrakennetta varsin hyvin. Alueen maisemallisia arvo-kohteita ovat Laukon kartano, Vesilahden kirkonkylä sekä useat keskiajalta periytyvät kylät.

Muinaisjäännösrekisteriin merkityt kohteet: 69 kohdetta

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY: Laukon kartano

Arvokkaat perinnebiotoopit: Laukonhaka; Heikkilän haka; Sauvalannokka; Hopun haka ja rantalaidun; Silvon laidunsaarekkeet; Hiidennokka; Kaakilan haka; Mattilan katajaniitty; Marttilan rantaniitty; Lempäälän Päivääniemen niitty

LTA Luontotyyppipäätökset: Uuramonmäen jalopuumetsikkö; Anian jalopuumetsikkö

YSA Yksityismaiden suojelualueet: Avesaaren lehdot (604-401-5-52); Avesaaren lehdot (604-401-1-54); Onkemäenjärvi (922-876-5-0); Onkemäenjärvi (922-876-4-0); Onkemäenjärvi (922-429-2-47); Onkemäenjärvi (922-429-2-50); Onkemäenjärvi (922-429-2-34); Onkemäenjärvi (922-413-1-68, 922-429-1-81); Onkemäenjärvi (922-429-4-0, 922-413-1-67); Vesilahden Vähäjärvi; Vähäjärvi (922-412-1-67); Vähäjärvi (922-412-1-52); Vähäjärvi (922-409-3-39); Vähäjärvi (922-412-1-65); Vähäjärvi (922-409-3-44); Vähäjärvi (922-409-2-44); Vähäjärvi (922-412-1-9); Vähäjärvi (922-425-10-7, 922-438-1-3)

LHO Lehtojensuojeluohjelma: Avesaaren lehdot

LVO Lintuvesiensuojeluohjelma: Vähäjärvi; Onkemäenjärvi

KAO Arvokkaat kallioalueet: Pirunvuori

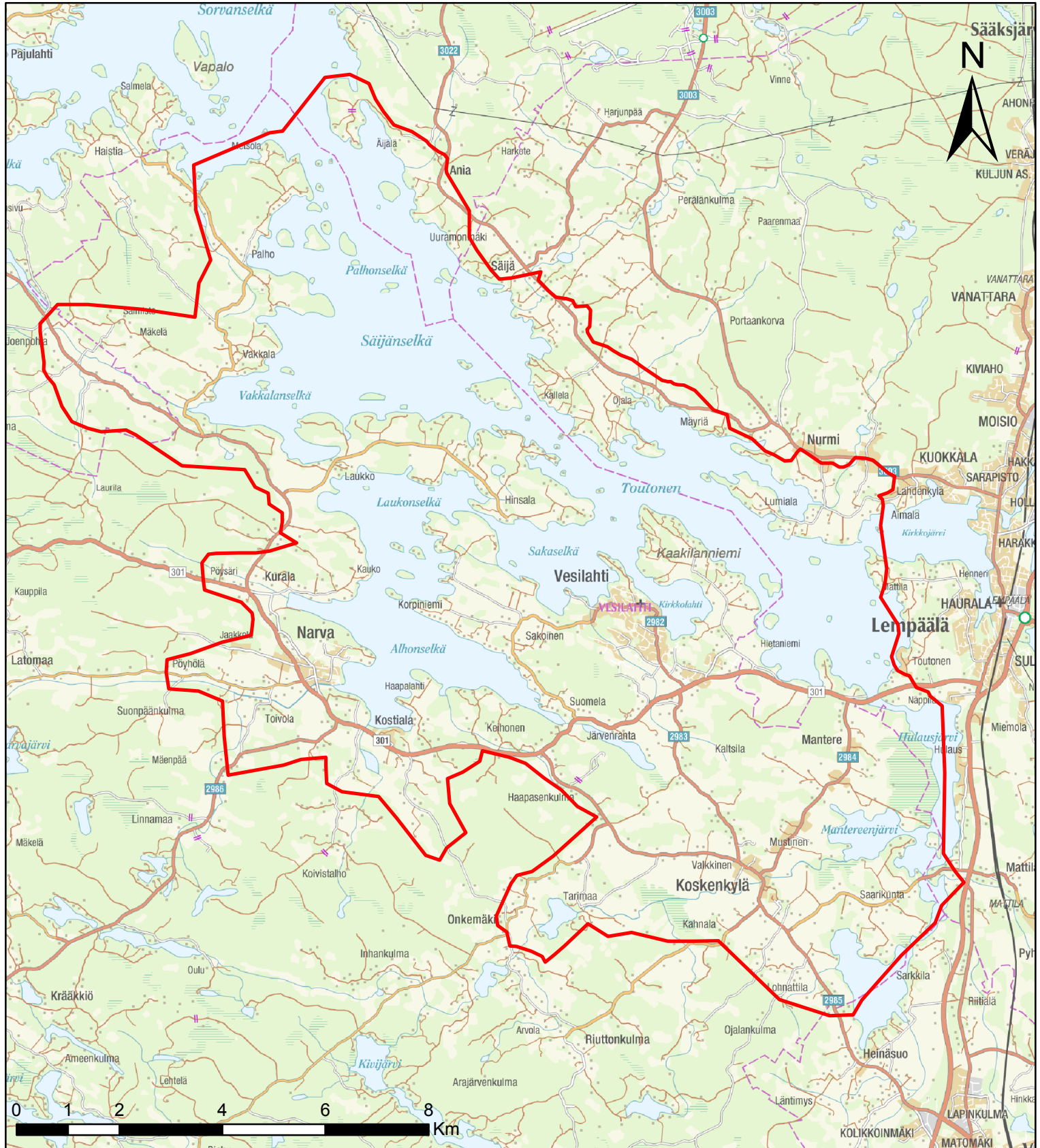
FI Natura 2000 -verkostoon kuuluvat alueet: Marttilan rantaniitty; Onkemäenjärvi

Tiedot haettu 26.5.2015

Vesilahden kulttuurimaisema

Kunta: Akaa, Lempäälä, Nokia, Pirkkala, Vesilahti

Maakunta: Pirkanmaa

 Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2015

Kuva: Tapio Heikkilä

47. Sääksmäen ja Tarttilan kulttuurimaisemat

Sääksmäen ja Tarttilan kulttuurimaisemat ovat esihistorialliselta ajalta jatkuneen asutuksen ja vuosisataisen maanviljelyksen synnyttämiä monipuolisia elinkeinomaisemia Vanajaveden ja Äimäjärven ympäristössä. Alue on valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (Sääksmäki–Tarttila, 1995), jonka rajausta pysyy lähes ennallaan. Alueeseen lisätään koillisessa Vanajaveden Suolahden ympäristö ja Vanajaveden etelärannalla kohoavan Tunturivuoren pohjoisrinne.

Maakunta	Pirkanmaa, Kanta-Häme
Kunta	Hämeenlinna, Valkeakoski
Maisemamaakunta	Hämeen viljely- ja järvimaa
Maisemaseutu	Keski-Hämeen viljely- ja järvisseutu
Pinta-ala	10 923 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 162 ha maatalousalueita: 3 509 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 3 495 ha rakennettuja alueita: 679 ha vesialueita: 3 077 ha

Luonnonpiirteet

Sääksmäen ja Tarttilan kulttuurimaisemat ovat syntyneet vuosisataisen maanviljelyn tuloksena Vanajaveden Vanajaselän ja Rauttunselän ja Äimäjärven ympärille sekä järviä erottavalle kannakselle. Alueen kallioperä koostuu pääasiassa metagrauvakasta, kiilleliuskeesta ja kiillegneissistä. Kallioperää halkoo Vanajaveden etelärantaa myötäilevä murroslinja, jonka eteläpuolella kohoaa noin 70 metriä korkea graniittinen Tunturi-vuori. Kallioperässä on myös satunnaisesti gabroa, dioriittia ja periodotiittia. Äimäjärven ympäristössä on emäksisestä tuffiitista, amfiboliitista ja plagioklaasiporfyyriittistä muodostunutta kalliota.

Maastonmuodoiltaan alue on vaihtelevaa. Vanajaveden pohjoisrannalla kulkee Hämeenlinnan–Sääksmäen–Lempäälän harjuksoon kuuluva noin 65 metriä korkea Rapolanharju, jonka rinteillä on rantatörmiiä ja -terasseja sekä suppakuoppia. Harjun kaakkoispäähän on syntynyt osin hiedan peittämä deltamainen muodostuma, jonka reunasta Vekankari työntyy Vanajaveteen kapeana niemenä. Kapeat hiekkaharjanteet halkovat myös Vähäjärven pohjoispuolta sekä Kutilan ja Jutikkalan seutuja. Maisema-alueen laajat peltoalat ovat syntyneet loivasti kumpuileviin savikkolaaksoihin, joiden maaperässä on myös hiesua. Viljelyksiä ja harjumaisemia ympäröivät mäkiset moreenimaat, joiden keskellä on kallioalueita. Jutikkalan länsipuolella sijaitsee laajahko Santinsuo, jonka keskellä on umpeen kasvava Saarioisjärvi.

Alueen vesistömaisemaa hallitsee avara Vanajavesi kivikkoisine saarineen, luotoineen ja harjuniemineen. Vanajavesi on vanha Ancylusjärven lahti, joka kuroutui omaksi altaakseen noin 8 500 vuotta sitten. Kokemäenjoen vesistöön kuuluvan järven pinnankorkeus on vaihdellut paljon vuosisatojen aikana. Nykyisin järvi on säännöstelty ja sen vedenpinnan vaihteluväli on noin metrin. Suurteollisuus ja intensiivinen maatalous ovat kuormittaneet järveä, jonka vesi on parantamistoimista huolimatta rehevää. Vanajavettä ja sen eteläpuolella olevaa kapeaa Äimäjärveä yhdistää pieni ja mutkitteleva Oikolanjoki, joka laskee Rauttunselkään Saarioisjärven ja Karvastenlahden kautta. Saarioisjärvi sekä Ritvalan kylän tuntumassa sijaitseva Vähjärvi ovat arvokkaita lintujärviä.

Maisema-alue kuuluu Etelä-Hämeen lehtokeskukseen. Alueen metsät ovat enimmäkseen lehtomaisia kangasmetsiä, mutta myös varsinaisia lehtoja sekä reheviä rantakorpia on paljon. Harjuilla kasvaa lehtomaista sekametsää, ja harjukasvillisuudessa näkyy etelä- ja länsirinteiden suotuisan pienilmaston vaikutus. Huomatavan lehtokasvillisuuden ohella alueella on paljon kulttuurivaikutteista kasvillisuutta. Rupakallion kalmisto-alueella kasvaa esimerkiksi esihistoriallisen asutuksen merkinä pölkkyruohoa, ja Rapolassa on runsaasti arkeofyyttejä eli muinaistulokkaita. Tarttilassa ja Annilassa on pitkäaikaisen laidunnuksen synnyttämiä katajetoja, joilla esiintyy ketokasvillisuuden ohella vanhoja viljelykarkulaisia.

Kulttuuripiirteet

Sääksmäki on Sydän-Hämeen tärkeimpiä muinaispitäjiä, ja Sääksmäen Rapolan muinaislinna on hallinnut aikanaan Hämeen vilkkaimpia vesistöreittejä. Rapolan seutu on ainutlaatuinen muinaisjäännösalue, joka kertoo paitsi varhaisesta kiinteästä asutuksesta myös rautakauden ja historiallisen ajan alun yhteiskunnasta ja elämästä. Noin parin neliökilometrin alueella sijaitsee Suomen suurin muinaislinna, viisi rautakautista asuinpaikkaa, kolme uhrikiveä ja kolme kalmistoa. Lisäksi alueella on rautakautiseksi ajoitettu muinaispelto. Rapolan muinaislinnan tuntumassa sijaitsevat pitkästä asutus- ja kulttuurijatkumosta kertovat 1400- ja 1500-lukujen vaihteessa rakennettu Sääksmäen kirkko, Rapolan ja Voipaalan kartanot, historiallisilla kylätonteilla sijaitsevat kylät sekä vanhojen kantatilojen talouskeskukset.

Sääksmäen varhaisin asutus on vakiintunut harjujen pienilmastoltaan edullisille rinteille hedelmällisen maaperän ja hyvien vesistöyhteyksien ääreen. Alueen vanhimpiin asuinpaikkoihin lukeutuva Huittulan kylä on mainittu ensimmäistä kertaa 1400-luvulla. 1600-luvulla se on muodostanut suuren kyläkeskuksen yhdessä Anjalan ja Liattulan kanssa. Kylän nykyiset rakennukset sijaitsevat viljelyalueen reunalla, ja kylän halki kulkee harjun rinnettä myötäilevä vanha kylätie Ritvalan suuntaan. Tien eteläpuolella avautuvat laajahkot peltoaukeat, jotka rajautuvat Rauttunselän Pappilanlahden rantametsiin. Huittulassa on säilynyt useita edustavia pihapiirejä, puutarhoja ja pengerryksiä, merkittävä koulurakennus, kappalaisenpappila ja maamiesseuran-talo.

Rapolan kyläasutus tunnetaan 1300-luvulta, jolloin talonpoika Rapolan Kuningas mainittiin paavin pannakirjeessä. Rapolasta tuli ratsutila 1500-luvulla, ja 1500- ja 1600-luvun kuluessa se laajeni huomattavasti. 1700-luvulta 1800-luvun puoliväliin Rapola kuului Svinhufvud-suvulle, ja se tunnetaan nykyisin presidentti Pehr Evind Svinhufvudin syntymäkotina. Rapolan kartanon pihapiiriin kuuluvat vuonna 1813 rakennetun päärakennuksen lisäksi pirttirakennus, kivinavetta ja vanha aittarakennus. Kartanon englantilaistyylinen puisto on

1800-luvun keskivaiheilta. Rapolan vieressä sijaitsee Voipaalan kartano, jossa toimii nykyisin taidekeskus. Voipaalan kartanoympäristöön kuuluvat vuonna 1912 rakennettu päärakennus, 1700-luvulta periytyvä pakarintupa, 1800-luvulla rakennettu asuinrakennus sekä Kemmolan vanhan ratsutila.

Jutikkalan kartano sijaitsee Vanajaveden eteläpuolella, Saarioispuolella. Kartanon uusklassisen päärakennuksen hallitsemassa pihapiirissä on lukuisia 1800-luvulla rakennettuja asuin- ja talousrakennuksia sekä vanha, vuonna 1839 riehunutta tulipaloa edeltävä viljamakasiini. Kartanon yhteydessä on englantilaistyylinen puisto sekä edustavia hakamaita. Jutikkalan länsipuolella, Saarioisjärven takana on perinteisessä asusaan hyvin säilynyt Tarttilan kylä, jonka rakennukset sijaitsevat paikoin tiheästi vanhan Hämeenlinna-Toijala-tien varrella. Kylässä on paljon arvokasta rakennuskantaa, kuten seurantalot, uusrenessanssityylinen Sakasen päärakennus sekä Päivölän kansanopiston rakennuskokonaisuus.

Jutikkalan eteläpuolella, Äimäjärven länsipohjukassa on neljästä tilasta 1500-luvulla muodostettu Niemen kartano, jonka pihapiirissä on arvokasta 1700- ja 1800-luvulta periytyvää rakennuskantaa. Niemen kartanoa ympäröi Taljalan yhtenäinen ja tiivis kylä, jonka alueelta on löytynyt rautakautisia kalmistoja. Taljalan kylätontin kohdalla on säilynyt kolme vanhaa pitkänomaista päärakennusta. Kylän vanhaa rakennuskantaa on jäljellä myös maattomien vanhalla asuinalueella, entisellä myllynpaikalla sekä Ranta-Sepän tilalla. Niemen kartano ja Taljalan kylä muodostavat maisemallisen jatkumon Sittalan ja Kalvolan kirkonkylän raitiasutuksen sekä Kuurilan kartanon kanssa. Äimäjärven rikkaasta maanviljelyhistoriasta kertovat myös Kutilan kylä muinaisjäänöksineen sekä Kankaisten kartano järven itärannalla. Kankaisten luoteispuolella sijaitsee Iittalan aseman ja lasitehtaan ympärille syntynyt taajama.

Maisema-alueen maanviljely on edelleen monipuolista ja vaurasta. Alueen tilakeskusten rakennuskanta on lähes kauttaaltaan hyvin hoidettua. Maisema-alueella on edelleen runsaasti karjataloutta ja arvokkaiksi perinnebiotoopeiksi määriteltyjä laidunalueita. Kuusistonkärjen laidunalueet muodostavat valtakunnallisesti arvokkaan perinnebiotooppikonaisuuden, jonka yhteydessä on rautakautisia hautoja. Myös Rapolan kalmistoalue on määritelty valtakunnallisesti arvokkaaksi perinnebiotoopiksi. Lisäksi alueella on maakunnallisesti ja paikallisesti arvokkaita perinnebiotooppeja, jotka edustavat monipuolisesti eri elinympäristöjä ja maankäyttötyyppejä.

Alueen maiseman uusimpia kerrostumia ovat Rauttulanselän ja Vanajaveden selän välistä kulkeva Valtatien 3:n vanha linjaus sekä Saarioispuolen viljelymaisemia halkova moottoritie Hämeenlinnasta Tampereelle. Vanhaan linjaukseen kuuluvat 1960-luvulla rakennetut Sääksmäen sillat halkovat näkyvästi Vanajaveden järvimaisemaa, mutta muodostavat oman liikehistoriallisen elementtinsä. Maisema-alueella ja sen tuntumassa on suosittuja kulttuurimatkoja, kuten Iittalan lasimuseo ympäristöineen, Voipaalan taidekeskus ja Emil Wikströmin rakennuttama Visavuoren kansallisromanttinen taiteilijahuvi Rauttulanselän rannalla. Helluntaisin Ritvalassa järjestettävä helkajuhla on tunnettu perinnetapahtuma.

Maisemakuva

Sääksmäen ja Tarttilan kulttuurimaisemia luonnehtivat pinnanmuotojen voimakas vaihtelu sekä Vanajaveden laaja selkä ja kivikkoiset rannat. Alueen korkokuvaa hallitsevat jääkauden muovaamat harjut ja laaksot, joiden tuntumassa erottuu kalliosydämiä moreenimäkiä. Monipuolisimmillaan maisema-alueen luonnonmaisema on Vanajaveden pohjoisrannalla Rapolanharjun kupeessa, jossa sijaitsevat Rapolan muinaislinna, Sääksmäen keskiaikainen kirkko sekä keskiaikaiset kylät ja kartanot. Rapolanharjun itäpuolitse kulkeva vanha Valkeakosken maantie on maisemallisesti arvokas.

Vanajaveden ja Hämeenlinna–Tampere-moottoritien eteläpuolella maisemaa hallitsee Saarioispuolen avoin peltomaisema. Saarioispuolen asutus on jakautunut pieniin tiheisiin ryhmiin, jotka mukailevat Hämeenlinnasta Toijalaan kulkevaa vanhaa tielinjaa. Alueen rakennuskanta on säilyttänyt monin paikoin perinteisen asunsa, ja monet kartanot puistoinen ovat hyvin erottuvia maisemallisia kiintopisteitä. Maisema-alueen länsipuolelta alkavan Tammelan ylänköseudun karu, metsäinen moreenialue näkyy maisemakuvassa karuina metsäisinä selänteinä.

Maisema-alueen viljelymaisema on kauttaaltaan monipuolista ja vivahteikasta. Sitä rikastavat lukuisat laitumet ja katajakedot. Perinteisen elinkeinomaiseman rakennetta rikkovat voimakkaimmin uudet liikenneväylät. Vuonna 2000 valmistunut Hämeenlinna–Tampere-moottoritie pirstoo Vanajan eteläpuoleista maisemakuvaa sulkemalla näkymiä ja jakamalla Saarioispuolen viljelyaukean kahtia. 1960-luvulta periytyvät Sääksmäen sillat halkovat puolestaan Vanajaveden muutoin ehyttä järvimaisemaa. Iittalan taajama lasitehtaineen hallit-

see Äimäjärven maisemaa, ja Iittalan halki kulkeva rautatie erottaa vanhan Hämeenlinna–Toijala-tien yhdistämiä kyläkeskuksia ja viljelysaloja toisistaan. Vanajaveden rannoilla on runsaasti loma-asutusta.

Arviointi

Sääksmäen ja Tarttilan kulttuurimaisemat edustavat monipuolisesti historiallista sydänhämäläistä maisemaa, joka on rikasta niin luontotyypeiltään kuin kulttuuripiirteiltäänkin. Maisema-alueen arvot perustuvat erityisesti historiallisesti monikerroksiseen maisemakuvaan, arvokkaisiin perinnebiotooppeihin, nykyisen asutuksen yhteydessä sijaitseviin lukuisiin muinaisjäänneksiin, huomattavaan kartanokulttuuriin, perinteisen rakenteensa säilyttäneisiin kyliin sekä avoimiin viljelymaisemiin. Alueen arvokkaat luontokohteet, kuten lintuvedet, harju- ja kallioalueet sekä luonnonsuojelukohteet nostavat maisemakokonaisuuden arvoa.

Muinaisjäänösrekisteriin merkityt kohteet: 73 kohdetta

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY: Niemen kartano ja Taljalan kylä; Historiallinen Sääksmäki; Jutikkalan kartano; Visavuoren taiteilijakoti ja ateljee

Arvokkaat perinnebiotoopit: Alikartanon rantaniitty; Peltokutilan kalmistonmäki; Turkinmäen haka; Mönkön haat; Apalan haat ovat; Hommosensaaren hautakumpu; Kuusistonkärki; Annilan laitumet; Rapola; Vanhalan laitumet; Nuutalan haka; Rekolan katajaketo; Kartanon katajasaareke; Peltto-Karpin laitumet; Niemenpään haat; Iso- ja Väha-Kantalan laitumet; Tarttilan haka; Sakasen haka; Pekkolan niitty; Ali-Porilan haka; Jutikkalan haat; Munteen niitty (M)

LTA Luontotyyppipäätökset: Niemenpään jalopuumetsikkö; Hiedanpäänlahden tervaleppäkorpi; Sydänniemen pähkinäpensaslehto; Aittosaaren jalopuumetsikkö; Holmanmoision pähkinälehto; Kurunmäen jalopuumetsikkö

YSA Yksityismaiden suojelualueet: Rapolan Linnavuori (luonnonsuojelualue); Kontuniemen luonnonsuojelualue; Ritvalan rantalehto (luonnonsuojelualue); Pappilan tervaleppäkorpi (luonnonsuojelualue); Saunalahden tervaleppäkorpi (luonnonsuojelualue); Jylhänniemen luonnonsuojelualue; Suolahden lehto (luonnonsuojelualue); Lahisen saarten luonnonsuojelualue; Kalliomaan lehdon luonnonsuojelualue; Tunturivuoren luonnonsuojelualue; Sydänmetsän luonnonsuojelualue (Ruutala); Sydänniemen pähkinälehto luonnonsuojelualue (Hakala); Sydänniemen luonnonsuojelualue (Uusi-Yrjölä); Sydänniemi (Kesäniemi); Saviniemen luonnonsuojelualue; Suolahti–Vähäjärvi (908-876-8-0); Vähäjärvi (908-449-17-29); Vähäjärvi (908-449-3-102); Suolahti (908-443-1-24, 908-443-1-26); Suolahti (908-449-2-11); Suolahti (908-443-1-23); Suolahti (908-449-9-21); Suolahti (908-449-13-13); Suolahti (908-449-12-18); Suolahti (908-449-11-7, 908-449-11-28); Pappilan tervaleppäkorpi (908-878-2-0); Saarioisjärvi (908-876-9-0); Saarioisjärvi (908-460-1-73); Saarioisjärvi (908-427-1-88); Saarioisjärvi (908-427-1-90); Saarioisjärvi (908-451-1-91); Saarioisjärvi (908-454-3-0); Saarioisjärvi (908-454-876-1); Saarioisjärvi (908-454-1-36); Saarioisjärvi (908-425-3-34); Saarioisjärvi (908-425-876-1); Saarioisjärvi (908-427-1-68); Saarioisjärvi (908-444-1-23); Saarioisjärvi (908-437-3-20); Saarioisjärvi (908-437-876-1); Pappilan tervaleppäkorpi (908-876-6-0); Pappilan tervaleppäkorpi (908-876-5-0)

LHO Lehtojensuojeluohjelma: Saunalahden tervaleppäkorpi; Pappilan tervaleppäkorpi; Sydänniemen pähkinälehto; Tunturivuoren lehto; Kalliomaan lehtoalue

LVO Lintuvesiensuojeluohjelma: Ritvalanjärvi (Vähäjärvi); Saarioisjärvi; Kriipi, Suolahti, Vittianlahti, Uskilahti

RSO Rantojensuojeluohjelma: Vanajavesi

KAO Arvokkaat kallioalueet: Tunturivuori–Porsasvuori; Kallioma–Tulikallio

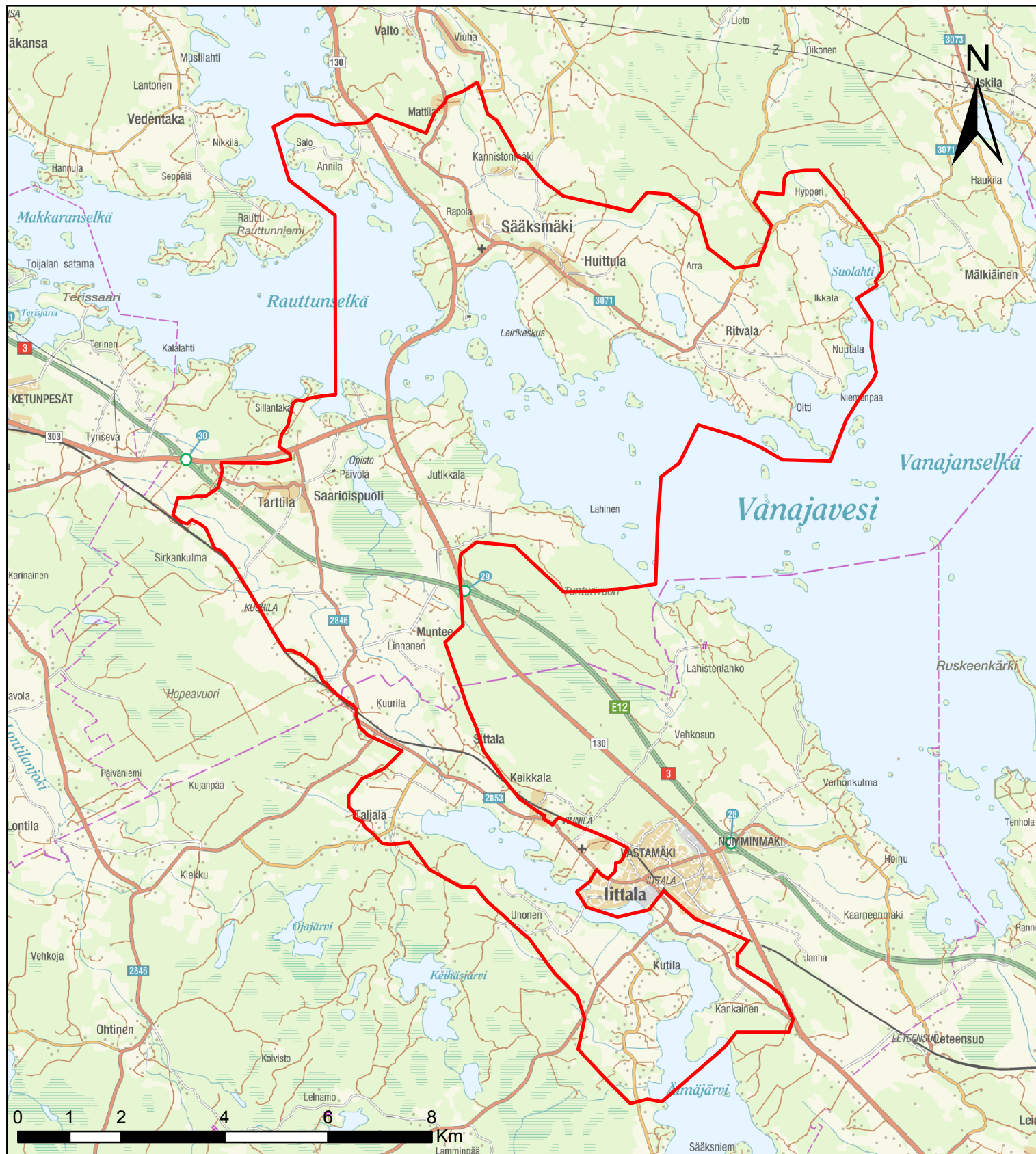
FI Natura 2000 -verkostoon kuuluvat alueet: Kuusistonkärki; Vanajaveden alue; Vanajaveden lintualueet; Kallioma

Tiedot haettu 26.5.2015

Sääksmäen ja Tarttilan kulttuurimaisemat

Kunta: Hämeenlinna, Valkeakoski

Maakunta: Pirkanmaa, Kanta-Häme

 Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2015

Kuva: Tapio Heikkilä

48. Pirkanmaan harjumaisemat

Pirkanmaan harjumaisemat muodostuvat useasta kulttuurisesti ja geomorfologisesti merkittävästä harjukohteesta. Aluekokonaisuus on ehdolla uutena kohteena valtakunnallisesti arvokkaaksi maisemanähtävyydeksi. Kohteeseen sisältyvä Tampereen Pyynikki on valtakunnallisesti arvokas maisemanähtävyys (Pyynikki, 1995) ja Vehoniemenharju maakunnallisesti arvokas maisemanähtävyys.

Maakunta	Pirkanmaa
Kunta	Hämeenkyrö, Ikaalinen, Kangasala, Pälkäne, Tampere, Ylöjärvi
Maisemamaakunta	Hämeen viljely- ja järvimaa
Maisemaseutu	Keski-Hämeen viljely- ja järviseltu
Pinta-ala	3 122 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 3 ha maatalousalueita: 12 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 2 568 ha rakennettuja alueita: 463 ha vesialueita: 75 ha

Luonnonpiirteet

Pirkanmaan harjumaisemien maisemanähtävyys muodostuu kahdeksasta harjumaisemakohteesta, jotka sijaitsevat Suomen pisimmällä yhtenäisellä sora- ja hiekkamuodostumalla, lähes 200 kilometriä pitkällä Pohjankankaalta Ensimmäiselle Salpausselälle ulottuvalla saumamuodostumalla. Maisemanähtävyyteen kuuluvat Vatulanharjun–Ulvaanharjun harju Ikaalisissa ja Hämeenkyrössä, Teivaalanharjun, Epilänharjun, Pispalanharjun–Pyynikin, Kalevankankaan ja Aakkulanharjun muodostama kokonaisuus Ylöjärvellä ja Tampereella sekä Kirkkoharjun–Kuohunharjun sekä Keisarinaharjun–Vehoniemenharjun–Syrjänharjun harjut Kangasalla ja Pälkäneellä.

Vatulanharjun ja Ulvaanharjun harjuselänne on Hämeenkankaan läheisyydessä sijaitseva laakea, noin 60–100 metriä ympäröivän järvi-, viljelys- ja suoalueen yläpuolelle kohoava harjumuodostuma, jonka laki on pysynyt vedenkoskemattomana. Harjujen maastossa on runsaasti rantakivikoita ja -valleja, ja jäätikön osakielekkevirrat ovat antaneet muodostuman pohjoisreunalle säännöllisesti aaltoilevan muodon. Kallioperältään Vatulanharjun ja Ulvaanharjun alue on pääasiassa tonaliittia, mutta harjun alla on myös dioriittista ja granodioriittista kallioperää. Vatulanharju ja Ulvaanharju ovat geomorfologialtaan ja eliölajistoltaan arvokkaita.

Teivaalanharjun, Epilänharjun, Pispalanharjun–Pyynikin, Kalevankankaan ja Aakkulanharjun muodostama kokonaisuus kulkee Ylöjärveltä Tampereelle lävistäen lähes koko Tampereen kaupunkialueen luodekaakkosuunnassa. Arvokkaana viheralueena kaupunkiasutuksen keskellä erottuva harjujakso on yleispiirteiltään kapea ja korkea. Pyynikin korkein kohta kohoaa yli 80 metriä harjun pohjoispuolella aukeavan Näsijärven pinnan yläpuolelle. Teivaalanharjun ja Pyynikin rinteillä on erittäin laajoja ja edustavia muinaisrantoja. Selvimmin hahmotuva muinaisranta on Pyynikin rinteeseen 125 metrin korkeuteen (mpy) kasautunut Yoldiameren aikainen rantatörmä. Pyynikin maisemakokonaisuuteen kuuluu myös ikivanhaa peruskalliota oleva jyrkkäreunainen Varalan ja Haulikallion kalliopaljastuma. Pyynikin eteläosia halkovaa kvartsi- ja granodioriittijuurtonetta lukuun ottamatta Ylöjärven ja Tampereen harjuosuuksien kallioperä on pääasiassa biotiittiparagneissia.

Kirkkoharjun–Kuohunharjun ja Keisarinaharjun–Vehoniemenharjun–Syrjänharjun jaksot kulkevat Kangasalan keskustaajaman tuntumasta Pälkäneelle maaseutu- ja järvimaisemien halki. Kirkkoharjun–Kuohunharjun osuus on kapea, korkeimmillaan 70 metriä ympäröivien järvi-alueiden yläpuolelle kohoava muodostuma. Lakialueiltaan matalampi Keisarinaharjun–Vehoniemenharjun–Syrjänharjun jakso leviää Vehoniemenharjun eteläpuolella Isokankaan deltaxi, joka puolestaan kaventuu Pälkäneen keskustaajamaan kurottuvaksi Syrjänharjuksi. Isokankaan laella on pitkiä muinaisrantajaksoja. Kankaan pohjoisreunalla on myös Suomen suurimpiin kuuluva suppakuoppa, lähes 50 metriä syvä Punamultalukko. Kirkkoharjun rinteillä sijaitsee Isolukon luonnonsuojelualue, joka muodostuu neljästä noin 30–40 metriä syvästä supasta. Kallioperältään Kangasalan ja Pälkäneen harjualueet ovat pääosin biotiittiparagneissia, porfyrista granodioriittia ja granodioriittia.

Pirkanmaan harjujen kasvillisuus on monipuolista ja arvokasta. Keisarinharjun, Vehoniemenharjun ja Syrjänharjun alueella on laajoja edustavia metsäaloja, jotka ovat paikoin jopa aarnimaisia. Pyynikin ympäristön kasvillisuusalueet ulottuvat puolestaan Pyhäjärven ranta-alueiden kynäjalavista tervaleppämetsiköihin sekä kulttuurivaikutuksen synnyttämään poikkeuksellisen runsaaseen putkilokasvilajistoon ja vanhoihin viljelyjäänteisiin. Harjun rinteillä näkyy myös kasvillisuuden vaihtuminen lakialueiden kanervakankaista alarinteiden mustikka- tai käenkaali-mustikkatyyppin kankaisiin. Vatulanharjulla ja Ulvaanharjulla kasvaa karua kanerva- ja jäkälätyypin kangasmetsää, joka tarjoaa elinympäristön muun muassa kehrääjälle ja kangaskiurulle. Alueella on lisäksi arvokkaita lähteitä, jotka edustavat useita lähdetyppejä. Myös Teivaalanharju sekä Aakkulanharjun etelärinne ovat luonto-oloiltaan merkittäviä.

Kulttuuripiirteet

Pirkanmaan harjut ovat kulttuurihistoriallisesti merkittäviä. Niitä on käytetty kulkuväylinä ja ne ovat tarjonneet jo varhain pienilmastoltaan suotuisia asuinpaikkoja sekä hyvää rakennusmaata. Lisäksi harjujen ympärillä on ollut runsaasti hedelmällistä maaperää. Harjut ovat olleet myös arvokkaita pohjavesivarantoja. Pirkanmaan harjumaisemat järvinäkymineen ovat iskostuneet 1800-luvulta alkaen suomalaisen maisemaihanteen kiintopisteiksi. Moni harju on vakiintunut suosituksi maisemakohteeksi näkötorneineen ja oheistoimintoineen.

Ulvaanharjulla ja Vatulanharjulla konkretisoituu Pirkanmaan harjujen merkitys kulkuväylinä. Harjuja pitkin kulkee vanha Hämeenkancaantie, joka on säilyttänyt historiallisen linjauksensa harjualueella hyvin. Hä-

meenkankaantie on yksi Suomen keskiaikaisista pääteistä, ja ainoa kesäaikaan kuljettavissa ollut reitti Satakunnasta ja Hämeestä Pohjanmaalle. Liikenteellisen merkityksensä Hämeenkankaantie menetti vasta 1800-luvulla, jolloin tieyhteydet lisääntyivät ja siirtyivät lähemmäs asutusta.

Ylöjärven ja Tampereen harjuosuudet liittyvät olennaisesti Tampereen kaupungin syntyyn ja kasvuun. Tampere perustettiin Näsijärvestä Pyhäjärveen virtaavan Tammerkosken ympärille, Messukylän pitäjään vuonna 1779. Kaupungin kasvaessa 1800-luvulla huomattavaksi teollisuuskeskittymäksi sitä ympäröivien harjujen rinteille syntyi taajamamaista asutusta. Huomattavin 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa kaavoittamattomalle alueelle syntyneistä työväen asuinalueista on *Pispalanharjun* rinteille syntynyt Pispala. Pispalan varhaisin asutus muodostui 1890-luvulla harjun etelärinteelle, ja 1930-luvulle tultaessa Pispalassa oli yli 7 000 asukasta. Nykyisin Pispala on arkkitehtonisesti monipuolinen puutalokaupunginosa, jonka rakennuskannassa näkyy työväenasuntojen kehittyminen maalaishenkisistä mökeistä paritaloiksi ja kasarmimaisiksi asuinrakennuksiksi. Pispalan maamerkiksi on vakiintunut 55-metrinen haulitorni, joka on rakennettu 1900-luvun alussa. Lauri Viita on kuvannut Pispalan syntyä ja elämää esikoisromaanissaan *Moreeni* (1950).

Tampereen laajentuminen on vaikuttanut harjualueiden hyöty- ja virkistyskäyttöön. *Pyynikki* on vanhaa kaupunkilaisten karjan laidunaluetta, josta on kerätty kotitarvepuuta ja jonka pellot ovat olleet kaupunkilaisten kasvimaita. Harjun puiden hakkuu kiellettiin vuonna 1830, ja 1800-luvun kuluessa Pyynikki alkoi muuttua virkistys- ja kansanjuhla-alueeksi juhla- ja näkötorneineen. Pyynikin kansanpuisto perustettiin 1930-luvulla. Tampereen teollistuesssa 1800-luvulla myös Pyynikin juurelle syntyi teollisuutta. Alueella ovat toimineet muun muassa tulitikki- ja trikootehtaat sekä olutpanimo. Pyynikin teollinen toiminta on loppunut 1980- ja 1990-luvuilla, mutta alueen merkitys virkistysalueena on säilynyt huomattavana. Pyynikin kupeessa on edelleen hotellitoimintaa, uimarantoja sekä Vaaralan urheilupuisto.

Tampereen harjuilta löytyy jälkiä vanhoista kylistä, joihin kaupunki on kasvanut kiinni. Esimerkiksi Messukylä on ollut aikoinaan merkittävä kuntakeskus, jonka vuonna 1879 rakennettu kirkko ja hautausmaa sijaitsevat *Aakkulanharjun* länsipäässä. Messukylän vanha, 1500-luvun alusta periytyvä kirkko sekä uusi kirkko hautausmaineen muodostavat uudisrakentamisesta huolimatta merkittävän maisemakokonaisuuden, johon liittyy myös Messukylän vanha koulukeskus. *Kalevankankaalla* sijaitsee puolestaan koko Tampereen suurin hautausmaa. Hautausmaa vihittiin käyttöön vuonna 1880, ja sen nykyinen pääportti on vuodelta 1937. Kalevankankaan hautausmaan eriaikaiset osat kuvastavat muutoksia hautaustavoissa sekä puutarhataiteen ja hautamuistomerkkien tyyliuunnissa. Hautausmaan muistomerkeissä ja hautakivissä näkyy myös sisällissodan suurimpien taisteluiden jälkiä. Muita sotahistoriallisia jäännöksiä Pirkanmaan harjumaisemissa edustavat *Epilänharjun* ja Pispalan puolustusvarustukset vuosilta 1913–1914 sekä Pyynikiltä löytyvät ensimmäisen ja toisen maailmansodan aikaiset taistelurakennelmat.

Kirkkoharju ja *Keisarinharju* muodostavat Kangasalan taajamamaiseman rungon. Kirkkoharjun tuntumassa sijainneesta vanhasta Herttualan kylästä tuli kirkonkylä vuonna 1645, jolloin Kangasalan kirkonpaikka siirtyi sinne Liuksialasta. Kangasalan nykyinen kirkko rakennettiin harjun juureen vuosina 1764–1767. Sen jälkeen kirkonkylä on kehittynyt vaihteittain harjujen suuntaisesti kulkevan tien varteen. Nykyisin Kangasalan taajama ympäröi Kirkkoharjua molemmin puolin, ja harjualueelle on rakennettu urheilukenttä, vesitorni sekä jonkin verran asuinrakennuksia. Kirkkoharjun keskiosa, lakiosa ja pohjoispuoli ovat maakunnallisesti arvokasta harjualuetta, jossa risteilee virkistysreitit ja polkuja. Kirkkoharjulle pystytettiin ensimmäinen näkötorni vuonna 1882. Harjun nykyinen funktionalistinen torni on vuodelta 1931.

Keisarinharju on vesistöjä, peltomaisemia ja osin Kangasalan taajamaakin halkova harju, joka on saanut nimensä keisari Aleksanteri I:n poikettua sen rinteillä vuonna 1819. Keisarillista vierailua varten harjulle rakennettiin näköalaviljonki. Harjun ensimmäinen näkötorni pystytettiin vuonna 1881. Nykyään harjuilta aukeavia näkymiä voi ihailla Keisarinportaisiksi nimetyltä näköalapaikalta, joka rakennettiin vuonna 2006 tuhopoltossa tuhoutuneen näkötornin paikalle. Keisarinharjun eteläpuolella sijaitsee Längelmäveltä ja Roinetta yhdistävä Kaivannon kanava. Kaivanto oli alkujaan säännelty kanava, mutta se muuttui avoimeksi kanavarakenteiden murruttua vuonna 1830. Kanavan luoteispuolella on vuonna 1963 rakennettu Kaivannon sairaala.

Kaivannon kanavan eteläpuolella sijaitseva *Vehoniemenharju* on olennainen osa Pirkanmaan harjujen matkailuhistoriaa. Automatkoilun lisääntyä 1900-luvun alkupuolella harjulle rakennettiin hotelli ja ravintola, jotka olivat suosittuja matkailukohteita 1960-luvulle saakka. 1980-luvulla ravintolan paikalle rakennettiin automuseo. Vehoniemenharjulla sijaitsee luonnonsuojelualue, jonka keskellä kohoaa vuonna 1927 rakennettu omaleimainen näkötorni. Vehoniemenharjun luonnonsuojelualueen eteläpuolella Isokankaan delta-alueella on paljon soranottoalueita sekä jonkin verran viljeltyjä peltoja.

Isokankaasta kohti Pälkäneen keskustaajamaa kurkottava *Syrjänharju* on huomattavasti Isokangasta luonnontilaisempi, mutta varsinkin eteläosistaan taajama-asutuksen ympäröimä. Harju on muodostanut Pälkäneen kirkonkylän asutusrakenteen rungon 1830-luvulta alkaen, jolloin kirkonkylä siirrettiin harjun ja sen laitaa kulkeneen maantien kupeeseen. Pälkäneen vuosina 1836–1839 rakennettu kirkko sijaitsee aivan harjun tuntumassa. Harjun itäpuolella, Epäalan kyläkeskuksen tuntumassa sijaitsee Pälkäneen keskiaikainen rau-niokirkko. Syrjänharjua sivuava Pälkäneen pitäjänkeskus on kulttuurihistoriallisesti monitasoinen kokonaisuus, jonka maisemiin kuuluvat muun muassa vanha agraarinen kyläasutus sekä 1800-luvulla muodostuneen kirkonkylän raitinäkymät vanhoine liike- ja hallintorakennuksineen.

Maisemakuva

Jäätikköjokien lajittelemasta sora- ja hiekka-aineksesta muodostuneet harjut ovat merkittävä osa Pirkanmaan maisemakuva. Pirkanmaan harjut ovat voimakasmuotoisia, ja niiden karu maasto, rehevät kulttuurimiljööt sekä vesistö- ja asutusnäkyvät antavat maisemakuvalle monipuoliset, luonnonelementtien hallitsevat kehukset. Harjumaisemat myös kuvastavat suomalaisen maisemakuvaston kehittymistä ja institutionalisoitumista 1800-luvulla, jolloin erityisesti kirjallisuudessa ja kuvataiteissa vakiintunut harjuilta aukeavien järvi-maisemien ihailu kehittyi huomattavaksi matkailutoiminnaksi.

Pirkanmaan harjumaisemien maisemanähtävyys koostuu monesta maisemallisesti edustavasta harjujaksosta, jotka kuvastavat monimuotoisesti harjujen luonnonpiirteitä ja kulttuurihistoriaa. *Vatulanharju* ja *Ulvaanharju* ovat kuivaa, laakeaa mäntykangasta, jota ympäröivät etelässä suoluonto ja pohjoisessa viljely- ja järvialueet. *Kangasalan ja Pälkäneen harjut* kulkevat kauniissa järvimaisemassa, mutta niiden ympärillä on myös monenikäisiä maatalous- ja kirkonkyläympäristöjä. Tampereen kaupunkirakenteessa harjut ovat säilyneet monin paikoin viheralueina keskellä voimakkaan urbaania ympäristöä. Harjualueilla on luonto- ja ulkoilu-polkuja, historiallisia puistoalueita ja hautausmaita. Luonto on läsnä myös intensiivisesti rakennetun *Pispalanharjun* maisemakuvassa, sillä harjulta aukeaa merkittäviä järvinäkymiä sekä Näsi- että Pyhäjärvelle.

Arviointi

Jääkauden synnyttämät harjujaksot muodostavat yhdessä vesistöjen kanssa Pirkanmaan maakunnan maisemakuvan merkittävimmän ominaispiirteen. Harjuilla on runsaasti luonnonarvoja, jotka kertovat maiseman geomorfologisesta historiasta ja jotka tarjoavat elinolosuhteet harvinaisille kasvi- ja eläinlajeille. Pirkanmaan harjumaisemien maisemanähtävyyteen kuuluvat harjuosuudet ovat lisäksi kulttuurihistoriallisesti merkittäviä kohteita, jotka ovat muodostuneet kulkureiteiksi, asutusmaiseman rungoksi ja matkailullisesti merkittäviksi näköalapaikoiksi.

Muinaisjäännösrekisteriin merkityt kohteet: 12 kohdetta

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY: Pälkäneen pitäjänkeskus; Kalevankankaan hautausmaa; Pispalanrinne; Pyynikinrinne; Kangasalan näkötornit (Keisarinharju; Vehoniemi; Kirkkoharju); Hämeenkan-kaantie

ESA Erityiset suojelualueet: Vehoniemenharjun luonnonsuojelualue

YSA Yksityismaiden suojelualueet: Vehoniemenharjun (osa) luonnonsuojelualue (Riihimäki); Syrjänharjun luonnon-suojelualue; Kirkkoharjun luonnonsuojelualue; Kirkkoharjun Lukot (luonnonsuojelualue); Järvensivu 2; Pyynikin harju (luonnonsuojelualue)

ERA Erityisesti suojeltavien lajien esiintymispaikkojen rauhoituspäätökset: Järvensivu 2

HSO Harjujensuojeluohjelma: Keisarinharju–Vehoniemenharju; Vatulanharju, Ulvaanharju

KAO Arvokkaat kallioalueet: Mustikkavuori–Kiimakallio

TUU Arvokkaat tuuli- ja rantakerrostumat: Syrjänharju; Vehoniemenharju; Pyynikki

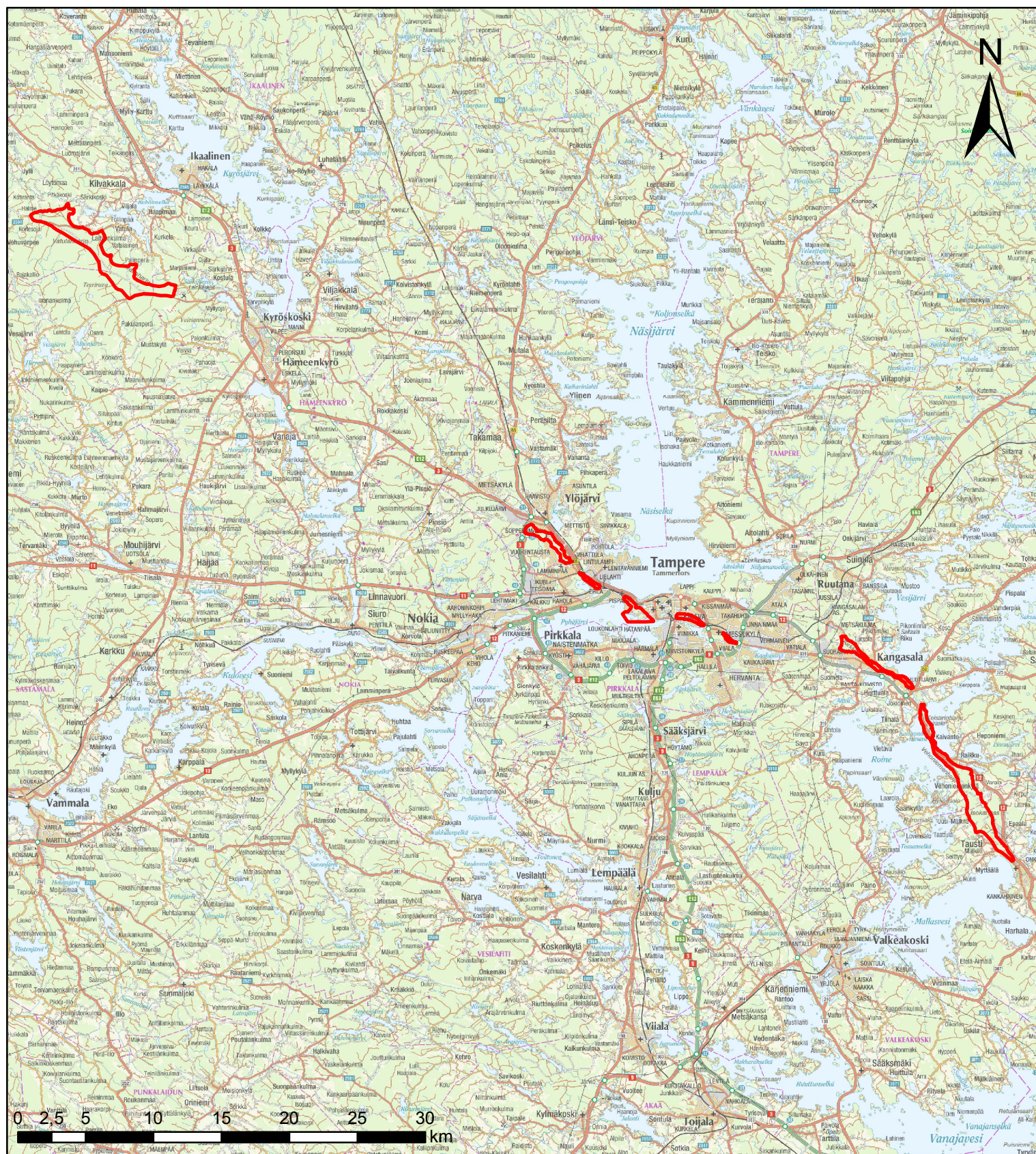
FI Natura 2000 -verkostoon kuuluvat alueet: Keisarinharju–Vehoniemenharju; Vatulanharju–Ulvaanharju

Tiedot haettu 26.5.2015

Pirkanmaan harjumaisemat

Kunta: Hämeenkyrö, Ikaalinen, Kangasala, Pälkäne, Tampere, Ylöjärvi

Maakunta: Pirkanmaa

Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2015

Kuva: Katriina Koski

49. Haralanharjun maisemat

Haralanharjun maisemat ovat Vesijärven ympäristössä avautuvia historiallisia järvi- ja kulttuurimaisemia, joiden innoittamana Zacharias Topelius on kirjoittanut runonsa Kesäpäivä Kangasalla. Alue on valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (Haralanharju, 1995), jonka rajausta pysyy lähes ennallaan.

Maakunta	Pirkanmaa
Kunta	Kangasala
Maisemamaakunta	Hämeen viljely- ja järvimaa
Maisemaseutu	Keski-Hämeen viljely- ja järvisseutu
Pinta-ala	3 773 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 46 ha maatalousalueita: 558 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 1 276 ha rakennettuja alueita: 248 ha vesialueita: 1 545 ha

Luonnonpiirteet

Haralanharjun moreenipeitteinen kalliomäki sijaitsee Kangasalla, Vesijärven rannalla. 86 metriä Vesijärven pinnan yläpuolelle kohoavan mäen ympärillä aukeaa kumpuilevan metsämaan, alavien peltojen ja vaihtelevien järvinäkymien kirjoma maisema. Maisema-alueen länsiosaa halkoo katkonainen etelä-pohjoissuuntainen harjumuodostuma, johon Vesijärven matala ja kapea Santasaari kuuluu. Harjua lukuun ottamatta alueen maaperä on moreenia, jonka peittämiä metsämaita reunustavat kumpuilevat ja sirpaleiset savi- ja hiesualueet. Kallioperältään alue on pääosin kiillegneissia, kiilleliusketta ja mustaliuskevärikerroksia. Siellä täällä kohoaa myös pegmatiittigraniittisia ja granodioriittisia mäkiä avokallioisine lakialueineen.

Kokemäenjoen vesistöalueeseen kuuluva Vesijärvi on kapeahko, lounaisosistaan selkävedeksi laajeneva järvi, joka kuului pitkään samaan järvioltaaseen Längelmäveden kanssa. Järvet ovat aikoinaan laskeneet Roineeseen Kangasalan kirkonkylän tuntumassa virranneen, nyttemmin makkarajärveksi kuroutuneen Sarsanuoman kautta. 1600-luvulla järville aukesi maankohoamisen myötä uusi lasku-uoma Pälkäneveden ja Kostian kautta. Omaksi vesialtaakseen Vesijärvi eriytyi vuonna 1830, kun Längelmävetä ja Roinetta yhdistäneen Kaivannon kanavan sulkulaitteet rikkoutuivat ja Längelmäveden pinta putosi Roineen tasolle. Nykyisin Vesijärvi laskee Längelmäveteen Kangasalan kirkonkylän itäpuolella olevaa Vääksynjokea pitkin. Vesijärvi on selkälueiltaan suhteellisen syvä ja kirkasvetinen järvi, jonka kapeissa pohjoisosissa vesi on humuksen samentamaa.

Maisema-alue on viljavaa seutua, jonka metsät ovat pääasiassa lehtomaisia ja tuoreita käenkaali-mustikkatyypin kuusivaltaisista sekametsistä. Haralanharjun kupeessa sijaitsevat Seppälän ja Mustoon rannat ovat komeita ja jyliä mäntyrinnerantoja. Männiköt ulottuvat ranta-alueilta Haralanharjun kallioisille lakialueille saakka.

Kulttuuripiirteet

Haralanharjun ympäristön kulttuurihistoria ulottuu kiviaudelle. Tuolloin vesistöjen rannoilla oli satunnaista asutusta, josta on säilynyt merkkejä nykypäiviin saakka. Alueelta tunnetaan myös historiallisen ajan muinaisjäännöksiä, kuten kyläpaikkoja ja hiilimiilu. Alueen keskiaikaiset kylänsijat ovat edelleen asuttuja. Kivikautiset asuinpaikat sijaitsevat kylien tuntumassa nykyisillä peltomailla.

Vesijärven ympäristö on aktiivista maa- ja metsätalouteen tukeutuvaa alkutuotantoaluetta. Maisema-alueen asutusrakenteen perustan muodostavat isossajaossa jaetut ryhmäkylät, joiden ympärille on syntynyt edustavia ja hyvin hoidettuja asutus- ja viljelymaisemia. Arvokkaita maisemakohteita on esimerkiksi Havisevanlahden perukoilla, jossa sijaitsee vanhan eräreitien varrelle keskiajalla syntynyt Havisevan kylä. Kylässä on jäljellä vanhoja kantatiloja, joiden pihapiireissä on perinteistä rakennuskantaa. Havisevassa on myös jonkin verran entistä mäkitupalais- ja torppariasutusta, jota ympäröi Suinulan asemanseudun uudisasutus.

Maisema-alueella on kaksi 1600-luvulta periytyvää kartanoa, Toosila ja Franssila. Havisevanlahden eteläpuolella sijaitseva Toosila on vanha rälssitila, joka kuului 1640-luvulle asti Kangasalan Vääksyn kartanoon. Kartano sijaitsee maisemallisesti arvokkaalla paikalla Toosilanniemen etelärannalla. Toosilan kookkaalle päärakennukselle johtaa puukuja kartanon peltojen halki. Franssilan säterikartano on perustettu vuonna 1672. Franssila toimi valtion vuokratilana vuodesta 1828 aina 1950-luvun alkuun saakka. Tuolloin sen tiluksista irrotettiin muutamia itsenäisiä tiloja. Nykyisin kartanon tuntumassa on Ruutanen taajamaan kuuluva tiheä uudisrakennusalue.

Franssilan itäpuolella sijaitsee Markkulan tila, jossa on säilynyt kaunis 1800-luvun lopulla rakennettu rakennusryhmä. Markkula on tullut tunnetuksi sisällissodan aikaisesta Suinulan verilöylystä, jossa punakaarti teiloitti 15 suojeluskuntaan kuulunutta sotavankia. Markkulan ympärillä on säilynyt maisemallisesti edustavia peltoalueita, joiden takaa Haralanharjun profiili erottuu hyvin.

Haralanharjun huomattava asema kansallisessa maisemakuvastossa on syntynyt 1800-luvun kuluessa Zacharias Topeliuksen runotaiteen innoittamana. Vuonna 1853 Topelius majoittui Sisä-Suomen retkellään Franssilan kartanossa tutustuen samalla Haralanvuorelta avautuviin näköaloihin. Näkemästään vaikuttuneena hän kirjoitti Pirkanmaan maakuntalauluksi sittemmin valitun runonsa *Kesäpäivä Kangasalla* (*En sommardag i Kangasala*, 1853). Runon myötä Haralanharjun maisemista tuli suosittu matkailukohde, ja vuorelle pystytettiin ensimmäinen näkötorni jo vuonna 1895. Nykyinen, vuonna 2009 rakennettu torni on Haralanharjun kolmas. Haralanharjun huipulla on myös vuonna 1949 paljastettu Topeliuksen ja laulun muistomerkki. Vuori on kangasalalaisten ja kesäasukkaiden perinteinen juhannuksenviettopaikka sekä juhla- ja tapahtumapaikka.

Maisemakuva

Haralanharjun maisemien luonnonpiirteet perustuvat jääkauden synnyttämiin harjuihin, paikoin korkeiksi kalliomaiksi nousevaan maastoon sekä vaihteleviin järvinäkymiin. Alueen kulttuurimaisemaa leimaavat pienipiirteinen ja kumpuileva peltoala, vanha asutus sekä taajama-alueiden läheisyys. Vesijärven ympäristön monipuolinen ja pitkään jatkunut maanviljely antaa maisemalle hyvin jäsentyneen ja historiallisen leiman, mutta maisema-alueella on myös suhteellisen paljon uudisrakentamista. Etenkin alueen tuntumassa sijaitsevien Suinulan ja Ruutanen esikaupunkimainen ilme ulottuu maisema-alueelle saakka.

Maisema-alue edustaa tyypillistä keskihämäläistä maisemaa, joka ikonisoitui osaksi kansallista maisemakuvastoa 1800-luvun kuluessa. Haralanharjun näköalatornista käsin on mahdollista hahmottaa ”topeliaaninen” maisema, jossa järvinäkymiä rikastavat veden, puustoisten ranta-alueiden ja metsäisen mäkimaaston muodostamaan kokonaiskuvaan luontevasti sulautuvat viljelykset ja maaseutuasumukset. Uudempaa kerrostumaa Haralanharjulta avautuvassa maisemassa edustaa ranta-alueiden loma-asutus. Vesijärven kaksi metsäistä saarta, Kuttusaari ja Majurinsaari sekä osittain rakentamattomat Amerikanniemi ja Toosilanniemi ovat harvoja luonnontilaisina säilyneitä ranta-alueita.

Arviointi

Haralanharjun maisemat ovat kansallisesti ja maakunnallisesti kuuluisia kulttuurimaisemia, jotka ovat tulleet tunnetuiksi Zacharias Topeliuksen runosta *Kesäpäivä Kangasalla*. Alue edustaa tasapainoista ja vanhaa keskihämäläistä viljelymaisemaa, johon kuuluvat olennaisena osana vaihtelevat järvinäkymät sekä harjujaksot. Haralanharjun kalliomäki on kulttuurihistoriallisesti arvokas maisemakohde, josta aukeaa näkymiä perinteisen asunsa säilyttäneisiin kylä- ja kartanomaisemiin sekä Vesijärven selälle.

Muinaisjäännösrekisteriin merkityt kohteet: 9 kohdetta

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY: Kangasalan näkötornit (Haralanharjun näkötorni)

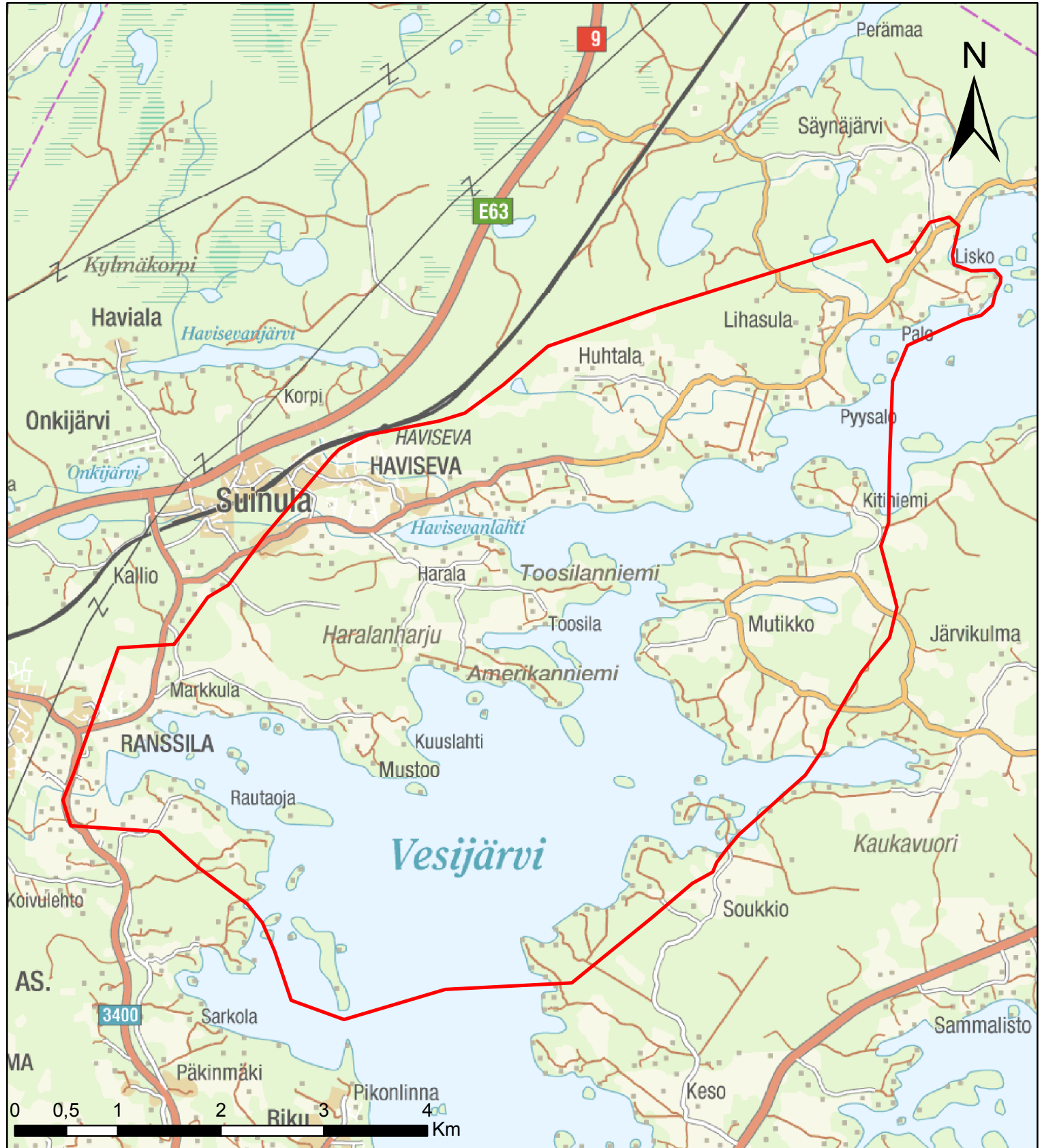
Arvokkaat perinnebiotoopit: Urpion metsälaidun

Tiedot haettu 26.5.2015

Haralanharjun maisemat

Kunta: Kangasala

Maakunta: Pirkanmaa

 Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausedotus 2015

Kuva: Katriina Koski

50. Ruoveden reitin maisemat

Ruoveden reitin maisemat ovat vesistöjen, rantapeltojen ja vaihtelevien metsämaiden kirjomia maisemia, jotka edustavat 1800-luvulla kehittynyttä suomalaista järvimaisemaihannetta. Ruoveden kulttuurimaisema on maakunnallisesti arvokas maisema-alue (Ruoveden kulttuurimaisema, 1995), jonka rajaukseen yhdistetään inventointien perusteella Muroleen seutu.

Maakunta	Pirkanmaa
Kunta	Ruovesi
Maisemamaakunta	Hämeen viljely- ja järvimaa
Maisemaseutu	Pohjois-Hämeen järvisseutu
Pinta-ala	17 475 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 206 ha maatalousalueita: 1 922 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 8 077 ha rakennettuja alueita: 740 ha vesialueita: 6 531 ha

Luonnonpiirteet

Ruoveden reitti on Näsiveden vesistöön kuuluvien Ruoveden, Paloveden ja Vankaveden muodostama sokkeloinen järvireitti. Alueen järvimaisemaa leimaavat lukuisat pitkät niemet ja salmet sekä runsassaaristen jaksojen ja selkävesien vaihtelu. Alueen rannat ovat pääsääntöisesti metsäisiä, mutta paikoin viljelysaukeat ulottuvat rannoille saakka. Järvialtaiden molemmin puolin sijaitsevan mäkimaan painanteissa on pieniä järviä ja lampia, joiden vedet valuvat pieninä puroina järvien lahdelmiin. Ruoveden reitin eteläosassa Palovettä ja Vankavettä yhdistää 315 metriä pitkä Muroleen kanava.

Alueen kallioperä on pääosin graniittia, granodioriittia, ja kvartsidioriittia. Kallioperää halkoo kaksi luode-kaakkoissuuntaista murrosta, joiden muodostamat laaksot erottuvat maisemassa etenkin järvireitin pohjoispuolella. Vahvasti suuntautunut Jäminginselkä on osa itäisempää murrosta. Ruoveden kirkonkylän itäpuolella sijaitseva jyrkkärantainen Kalliojärvi on puolestaan osa läntisempään muros-laaksoon muodostunutta järvijonoa, jonka pohjoisosien järvet kuuluvat Helvetinjärven kansallispuistoon.

Maaperältään alue on vaihtelevaa. Ruoveden kirkonkylän halki kulkee huomattava Poukanharjun–Nuijaharjun–Kautunharjun harjumuodostuma, joka purkautuu laajaksi deltaksi maisema-alueen eteläpuolella. Yksittäisiä pieniä hiekka- ja soraumuodostumia on myös muualla. Järvireittiä ympäröivät metsämaat ovat erittäin kallioisia moreenipohjaisia maita, joiden tuntumassa sijaitsee pirstaleisia hieta-alueille raivattuja peltöjä. Paikoin viljelysalan pohjana on myös liejuisia hieta- ja savimaita.

Pääosa alueen metsistä on kuivahkoa kangasta. Hiekkapohjaiset alat erottuvat maisemassa mäntyvaltaisina. Poukanharjun–Nuijaharjun–Kautunharjun alarinteillä on lehtomaista kangasta. Lähes kaikki maisema-alueen varsinaiset lehtoalueet on raivattu pelloiksi, mutta muun muassa Poukan ja Runeberginlähteen rannoilla sekä Utukkalamin ja Koukkulamin välisellä alueella on jäljellä joitakin lehtoja. Muroleen kanavan ympärillä on edustava puistoalue. Alueella on paljon yksityismailla sijaitsevia suojelualueita, joista tunnetuin on Ruoveden kirkonkylän laivarannan tuntumassa sijaitseva radiumpitoinen Runeberginlähte. Lähde on saanut nimensä runoilija Johan Ludvig Runebergin kirjoittettua sen innoittamana *Lähteellä*-runonsa (*Vid en källa*, 1830). Lähdealue on kasvillisuudeltaan ja hyönteislajistoltaan arvokas.

Kulttuuripiirteet

Ruoveden alueella on ollut jo varhain tärkeä merkitys kulkuväylien risteyskenä. Maisema-alueen järvet ovat tärkeitä vesiliikenneväyliä, ja Poukanharjun–Nuijaharjun–Kautunharjun harjujaksoa on käytetty esihistorialliselta ajalta alkaen ensin kävely- ja sittemmin kärrypolkuna. Alueelta tunnetaan 18 muinaisjäännöskohdetta, joista 11 on ajoitettu kivikaudelle. Historiallisen ajan muinaisjäännöksiä ovat muun muassa vanhat kylän- ja talonpaikat. Alueen maanviljelyksen tiedetään olleen vakiintunutta jo 1500-luvulla, jolloin Ruovesi erotettiin omaksi seurakunnakseen.

Ruoveden kirkonkylä on muodostunut alueen mahtitilan, Ritoniemen kartanon maille. Ruoveden nykyinen kirkko on vuosilta 1777–1778, ja sen ympärille on rakentunut poikkeuksellisen hyvin säilynyt kirkonkyläkonaisuus. Kirkonkylän rakennetta on ohjannut ennen kaikkea kylää halkova harju, jonka muotojen mukaan alueen tiestö ja edustavat rakennukset ovat sijoittuneet. Kylämaisemaan kuuluvat kansakoulurakennukset, vesistö laivarantoihin ja rantapeltoihin sekä kirkon tuntumassa kulkeva 1600-luvulla perustettu Pohjanmaan tie. Ritoniemen kartanon omaperäiset rakennukset sijaitsevat kirkolle erkanevan tien risteyksessä. Kirkonkylän eteläpuolella sijaitsee Ruhanselkää ja Pöytäselkää erottavaan harjuun vuonna 1884–1885 kaivettu Kautun avokanava. Kanavamiljöötä rikastavat kanavanvartijantalo ja kanavan yli johtava kääntösilta. Kääntösilta on korvattu 1960-luvulla korkealla betonisillalla, joka kulkee koko kanava-alueen yli.

Maisema-alueen toinen liikennehistoriallisesti tärkeä kanava sijaitsee Muroleessa maisema-alueen eteläosassa. Murolekoskea alettiin perata laivaliikennettä varten jo 1700-luvun lopulla, ja itse kanava rakennettiin 1800-luvun puolivälissä. Muroleen kanavan aktiivisin aikakausi ulottui 1800-luvun loppupuolelta 1930-luvulle, jolloin sen yhteyteen rakennettiin teollisuutta, huvilayhdyskunta, kivisilta, uittotukikohta sekä Murolekosken kartanon nykyinen päärakennus. Kanavan tuntumassa sijaitsevat ensimmäisen maailmansodan aikaiset linnoituslaitokset kertovat sisävesiväylien sotilasstrategisesta merkityksestä.

Maisema-alueen arvokasta rakennettua kulttuuriperintöä edustaa myös Jäminginselän Kalliolinnaniemen juurella sijaitseva Pekkalan kartano ympäristöineen. Kartano on 1500-luvulla Vesilahden Laukon kartanolle kuulunut rälssi, jonka maita laukkolaiset käyttivät kalastus- ja metsästysmaina. 1700-luvulla Pekkala oli huomattava tila, johon kuului kahdeksan torppaa. Pekkalan kartanorakennuksen runko on 1700-luvulta, mut-

ta nykyinen ulkoasu periytyy 1830-luvulta. Kartanomaisemaan kuuluvat myös järvinäkymiä tarjoavat pellot, punamullatut ja tiiliset talousrakennukset sekä ympäröivä metsäala. Kautun kanavan tuntumassa sijaitseva Ruhalan kartano on ollut alkujaan Pekkalan ulkokartano.

Alueen maaseutumaisema on yleispiirteiltään vakiintunutta ja edustavaa. Yksittäistaloihin perustuva asutus on sijoittunut tyypillisesti vesistöjen yhteyteen. Avarimmat yhtenäiset peltoalat sijaitsevat Jäminkipohjan ja Ruhalan tuntumassa vesireitin eteläpuolella. Myös Ruoveden pohjoispuolella, Virroille johtavan maantien tuntumassa sijaitseva Mustajärvi on arvokas kylä- ja viljelymaisemakokonaisuus, jossa on säilynyt rakennuskantaa 1700- ja 1800-luvuilta. Ruoveden länsipuolen metsä- ja maaseutumaisemien halki kulkee kapea Peräkunnan museotie, joka on esimerkki 1600-luvulle periytyvästä talonpoikaisesta tien- ja sillanrakennuksesta sekä vesireittiä täydentävästä maantiestä. Laajojen metsävarantojen ja hyvien vesireittien varrella sijaitsevalla Ruovedellä on ollut aikoinaan seitsemän sahaa, ja metsätalous on edelleen tärkeä elinkeino alueella.

Ruovesi on kulttuurihistoriallisesti arvokasta aluetta, jonka maisemat ovat vaikuttaneet olennaisesti järvimaisemien ikonisoitumiseen Suomessa 1800-luvulla. Alue on ollut tärkeä vaikutteiden lähde J. L. Runebergille, joka toimi Ritonien kartanossa kotiopettajana vuosina 1825–1827. Tuolloin hän keräsi muun muassa aineistoa *Vänrikki Stoolin tarinoihin* ja retkeili alueen metsissä ja järvillä. Ruoveden maisemat ovat läsnä myös taiteilija Akseli Gallen-Kallelan maalausteoksissa. Gallen-Kallela rakennutti Ruovedelle 1800-luvun lopussa erämaa-ateljeen, Kalelan, joka on yksi kansallisromantiikan erämaahuvilakauden merkittävimmistä rakennusmuistomerkeistä. Kalela avattiin museona vuonna 1965.

Ruoveden vesistö on edelleen merkittävä matkailu- ja maisemareitti, joka on nimetty Runoilijan tieksi.

Maisemakuva

Ruoveden reitin maisemat sijoittuvat monipolvisen vesireitin ympärille. Alueen maisemassa vuorottelevat kallioiset, paikoin vaikuttavat metsämaat, viehättävät rantapellot ja avarista selistä sekä pitkistä lahdelmista koostuvat järvinäkymät. Yleisilmeeltään alueen maisemakuva on erämainen, mutta samalla pitkäaikaisen kulttuurin leimaama.

Ruoveden reitin maisemien kulttuurisia kiintopisteitä ovat harjumaastoon syntynyt Ruoveden idyllinen kirkonkylä, Pekkalan kartanokulttuurin leimaamat kylämaisemat sekä Muroleen kanava ympäristöineen. Myös Ruoveden kirkonkylän tuntumassa sijaitseva Kautun kanava muodostaa arvokkaan maisemallisen solmukohdan, jossa alueen harjumaaisemat ja vesistöt yhdistyvät. Alueen maisemat aukeavat hyvin maastonmuotoja ja asutusta mutkitellen myötäileville vanhoille maanteille sekä matkailureittinä suosituille järviolueille.

Arviointi

Ruoveden reitin maisemat muodostavat tasapainoisen ja kulttuurihistoriallisesti merkittävän kokonaisuuden, jonka arvot perustuvat vanhaan vesireittiin kanavarakenteineen, hyvin hoidettuihin kylämaisemiin sekä kumpuilevan metsämaan leimaamiin kaukomaisemiin. Alueella on useita merkittäviä rakennetun kulttuuriympäristön kokonaisuuksia. Ruoveden reitin maisemat ovat olennainen osa 1800-luvulla muodostunutta suomalaista maisemakäsitystä, jonka syntyyn muun muassa alueella asuneet J. L. Runeberg ja Akseli Gallen-Kallela ovat vaikuttaneet.

Muinaisjäännösrekisteriin merkityt kohteet: 26 kohdetta

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY: Ruoveden kirkonkylä; Näsijärven reitin kanavat (Kauttu; Murole); Kalelan erämaa-ateljee; Pekkalan kartano; Peräkunnan tie

Arvokkaat perinnebiotoopit: Sarnavan laitumet; Mommon niitty

YSA Yksityismaiden suojelualueet: Runebergin lähde ympäristöineen (ls.alue); Nurmisen lehtikuusimetsikkö (luonnonsuojelualue); Mäyrälammien luonnonsuojelualue; Paloveden metsäinen ranta-alue (luonnonsuojelualue); Ullikkaniemen ja Tervasaaren sekä Sikosaaren luonnonsuojelualue; Haukkasaaren luonnonsuojelualue; Hirsisaari (702-406-1-398); Palmrothin metsä

RSO Rantojensuojeluohjelma: Palovesi ja Jäminkiselkä; Valkeajärvi

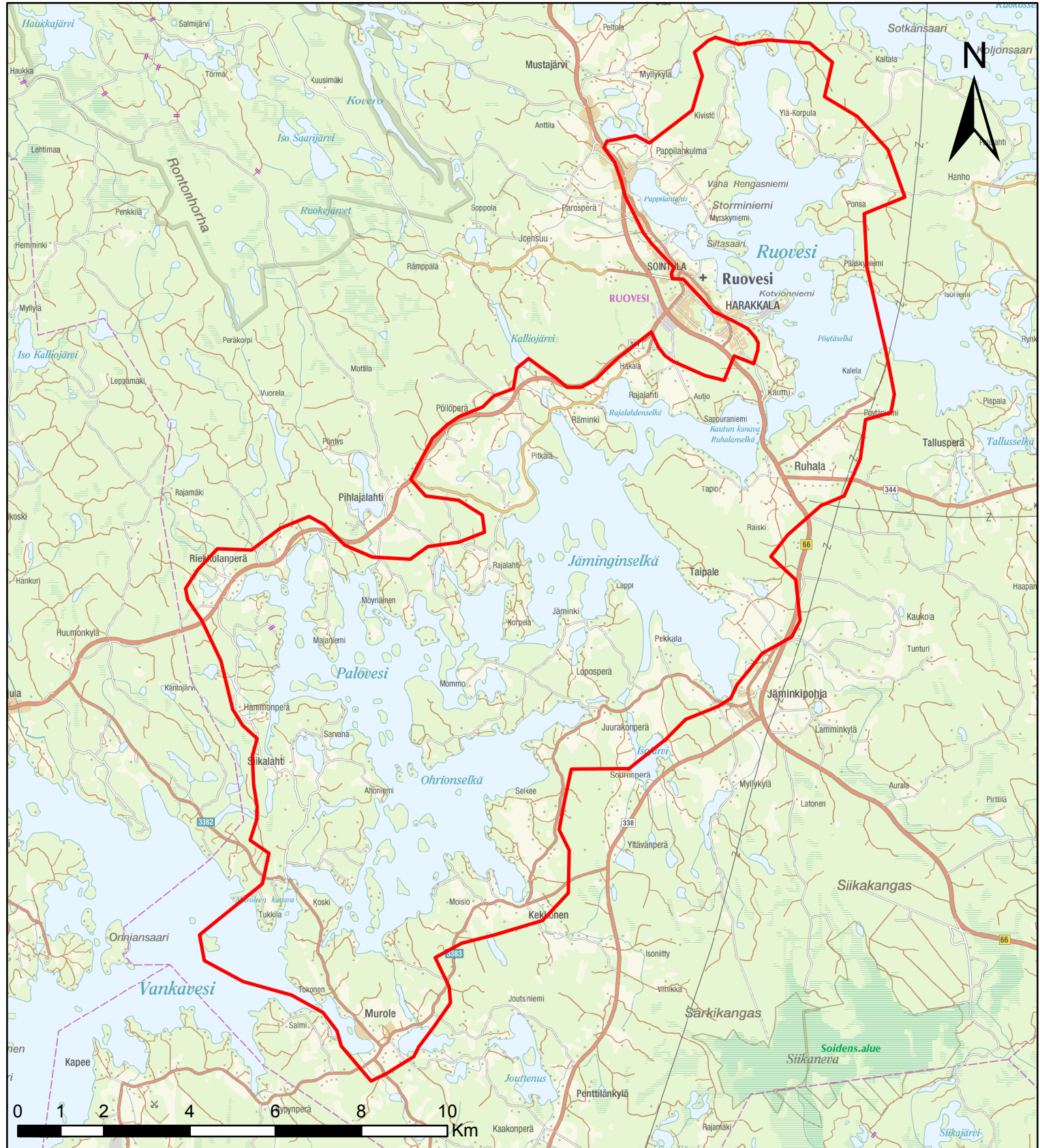
KAO Arvokkaat kallioalueet: Mannisenvuori–Pölkkyvuori; Heinämäki; Kotavuori–Kalliojärvi; Pirulanvuori–Kalliolinna; Velhonvuori–Kettuvuori; Kylmävuori–Engelsmanninvuori; Tokosenvuori

Tiedot haettu 26.5.2015

Ruoveden reitin maisemat

Kunta: Ruovesi

Maakunta: Pirkanmaa

☐ Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajaehdotus 2015

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet (MAPIO -työryhmän ehdotus) © SYKE
Seutukartta © Karttakeskus Oy

Kuva: Katriina Koski

51. Juupajoen kulttuurimaisema

Juupajoen kulttuurimaisema edustaa pienipiirteistä ja vaihtelevaa Pohjois-Hämeen järvisuudun viljelymaisemaa. Alue on valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (Juupajoki, 1995), jonka raja-
säilyy lähes ennallaan.

Maakunta	Pirkanmaa
Kunta	Juupajoki, Orivesi
Maisemamaakunta	Hämeen viljely- ja järvimaa
Maisemaseutu	Pohjois-Hämeen järvisuutu
Pinta-ala	3 968 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 83 ha maatalousalueita: 1 535 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 1 754 ha rakennettuja alueita: 215 ha vesialueita: 381 ha

Luonnonpiirteet

Juupajoen kulttuurimaisema on kallioperän ruhjeiden rikkoma, harjanteinen ja mäkinen maisema-alue, jonka keskellä kulkee pienten järvien ja jokien muodostama vesireitti. Järviketjua reunustavan viljelylaakson maa-perä on enimmäkseen hiesua. Alueen länsiosassa, Juupajoen suulla, on laaja hieta-alue, joka kuuluu Oriveden Hirsilästä Korkeakoskelle jatkuvaan deltamuodostumaan. Korkeakosken ja pohjois-eteläsuuntaisen päälaakson kupeissa näkyy sattumanvaraisia jälkiä jään alle syntyneestä harjasta.

Suurin osa maisema-alueen maa-alasta on metsäisen moreenimaan, kivikkojen tai avokallioalueiden leimamaa. Juupajoen seudun kallioperä on lähinnä graniittia, porfyryistä graniittia, granodioriittia ja suonigneissiä. Kallioperän lohkeilu ja runsaat, moniin suuntiin kulkevat murroslinjat näkyvät maisemassa mäkisyytenä, särmäisyytenä, pienipiirteisyytenä ja kalliojyrkänteinä. Voimakkaasti kumpuilevan metsämaan painanteissa on soistumia. Alueella on jopa 100 metrin korkeusvaihteluja.

Maisema-aluetta halkova vesireitti kokoa yhteen Pirkanmaan ja Keski-Suomen raja-alueiden vesiä. Alueen suurimpia järviä ovat Kopsamo, Mellinselkä ja Kokkilanselkä, joita yhdistävät lyhyet jokiuomat. Reitin varrella ja sen tuntumassa on useita matalia, ruovikoituneita pienjärviä, joista Lintulahti, Jaarlansalmi, Kattilalahti ja Luttu ovat merkittäviä lintuvesiä. Maisema-alueelle luoteesta laskeva runsasvetinen Juupajoki kuljettaa mukanaan runsaasti kiintoainesta. Joen edustalle Kattilalahteen on syntynyt jatkuvasti laajeneva hiekkasärkkä.

Eteläboreaaliseen kasvillisuusvyöhykkeeseen kuuluvan maisema-alueen viljelymaisemaa rajaavat tummat kuusikot, jotka työntyvät välillä vesistöjen rannoille. Alueen reunamilla kasvaa paikoitellen myös sekametsää. Juupajoen seudulla on huomattavan paljon arvokkaaksi määriteltyjä kallioalueita.

Kulttuuripiirteet

Juupajoen alueelta tunnetaan kivikautisia asuinpaikkoja sekä lukuisia irtolöytöjä, jotka ovat keskittyneet silloisten vesireittien rannoille. Myös alueen pysyvä asutus on levinnyt vesistöjä pitkin. Keskiajalla Pirkanmaan asutuksen ääriraja kulki Längelmäveden seudulla ja Juupajoen seutu oli viljavampien keskiahmäläisten pitäjien eräaluetta. 1500-luvulta alkaen Juupajoen viljavia ranta-alueita alettiin kuitenkin raivata pelloiksi. Alueen ensimmäiset yhden tai kahden talon kylät perustettiin Kokkilanselän rannoille Orivedeltä Kuoreveden suuntaan kulkeneen eräreitien varteen. Monet alueen vanhimmista maataloista sijaitsivat edelleen perustamispaikoillaan tai niiden välittömässä läheisyydessä.

Maisema-alueen asutus on ollut perinteisesti suhteellisen hajanaista, mutta paikoin maatilat ovat muodostaneet tiiviimpiä rykelmiä. Esimerkiksi Luttujärveä ja Jaarlansalmea erottavalle niemelle on muodostunut jo varhain omaleimainen usean maatilan kokonaisuus. Tiheintä alueen asutus on Kopsamon rannalla sijaitsevassa Juupajoen kirkonkylässä, joka on säilynyt rakenteeltaan ja rakennuskannaltaan varsin edustavana. Kirkonkylää halkovan raitin varrella on useita vanhoja rakennuksia sekä vuonna 1838 rakennettu pieni puukirkko.

Alueen nykyinen asutus on sijoittunut osin perinteisille paikoille puustoisille kumpareille tai metsänreunaan. Siellä täällä avoimilla rinteillä näkyy tilakeskittymiä, joissa on pitkiä hämäläistyyppisiä päärakennuksia. Osa alueen vanhasta rakennuskannasta on kuitenkin mennyt huonoon kuntoon, ja peltojen laidoilla on romahtaneita latoja. Historiallisten kulttuuripiirteiden eheyttä rikkovat myös perinteisen rakennusvyöhykkeen ulkopuolelle sijoitetut uudisrakennukset, kuten pelloilla sijaitsevat alppitalot ja tasakattoiset tiilirakennukset.

Maisema-alueen tiestö on edustavaa. Alueen länsireunaa pitkin kulkevan Länkipohjaan johtavan maantien varrella on erityisen hyvin säilyneitä puisten sähkötolppien reunustamia taipaleita, jotka on valittu museotieksi. Voimakkaita maastonmuotoja myötäilevältä soratieltä avautuu kauniita näkymiä vaihteleviin viljelymaisemiin. Parhaiten säilynyt esimerkki alueen vanhoista puusilloista on Kokkilantien silta.

Juupajoen kulttuurimaisema on edelleen elinvoimaista ja hyvin hoidettua maaseutumaisemaa, jonka peltoalat ovat pysyneet viljeltyinä. Alueella on myös useita paikallisesti arvokkaita perinnebiotooppeja, jotka ovat heinää ja suurruohoa kasvavia rantaniittyjä, purolaaksojen rinneniittyjä, metsälaitumia sekä kuusi- tai lehti-puuhakoja. Maisema-alueen pohjoisosassa, Sahrakoskessa, on vanha mylly, jonka yhteydessä on säilynyt myllyn toimintaan liittyneitä rakennuksia.

Maisemakuva

Juupajoen maisema-alueelle ovat leimallisia lukuisat mäet ja harjanteet sekä niiden väliset notkelmat. Alueen ydinosa halkova vanha Länkipohjan tie reunustaa laaksomaista viljelyaukeaa, jossa harjanteiden takaa avautuu jatkuvasti uusia vaihtelevia järvimaisemia. Järviin jyrkästi laskevat rantarinteet ovat tavallisesti avoimia.

Alueelle on tyypillistä maiseman rytmikkyys, jossa lähi- ja kaukomaiset vaihtelevat sarjamaisesti. Avoimessa pelto- ja järvimaisemassa näkymät ovat välillä kilometrien pituisia. Vesireitin ympärille jäsenyvän laakson peltoja ja ranta-alueita reunustavat paikoin jylhänkin korkeat graniittiselänteet. Jääkautisen hietadeltan halki uurtunut Juupajoki muodostaa oman pienmaisemansa syvine uomineen. Alueen perinteistä maatalousmaisemaa rikkovat jonkin verran avohakkuut, peltoalueiden metsitys sekä ympäristön yleinen rehevöityminen. Lyhyet metsätaipaleet katkovat viljelynäkymiä monin paikoin.

Maisema-alueella on runsaasti perinteistä rakennuskantaa. Hämäläistyyppiset päärakennukset sijaitsevat yleensä kulttuurimaiseman kiintopisteinä mäkien rinteillä metsänrajan tuntumassa. Alueen rakennuskanta on kuitenkin kokonaisuudessaan uudisrakennusten runsaan määrän vuoksi sekavaa.

Arviointi

Juupajoen kulttuurimaisema on pienipiirteistä ja vaihtelevaa Pohjois-Hämeen järvisuudun viljelymaisemaa. Alueen edustavuus perustuu viljelyalojen sekä järvistä ja kallioalueista muodostuvan luonnonmaiseman keskinäiseen tasapainoon. Seudulle ovat tyypillisiä laajat järvi- ja peltonäkymät, joita yhtenäiset metsäalueet kehystävät. Mutkittavat, osittain jopa satoja vuosia vanhat tiet ovat sijoittuneet maisemaan tasapainoisesti ja luovat alueelle oman arvokkaan kulttuurielementtinsä.

Muinaisjäännösrekisteriin merkityt kohteet: 9 kohdetta

Arvokkaat perinnebiotoopit: Tuuppalan haka; Jaakkolan haka; Kihlalan niitty; Jokiniemen metsälaidun

YSA Yksityismaiden suojelualueet: Salomäen metsä

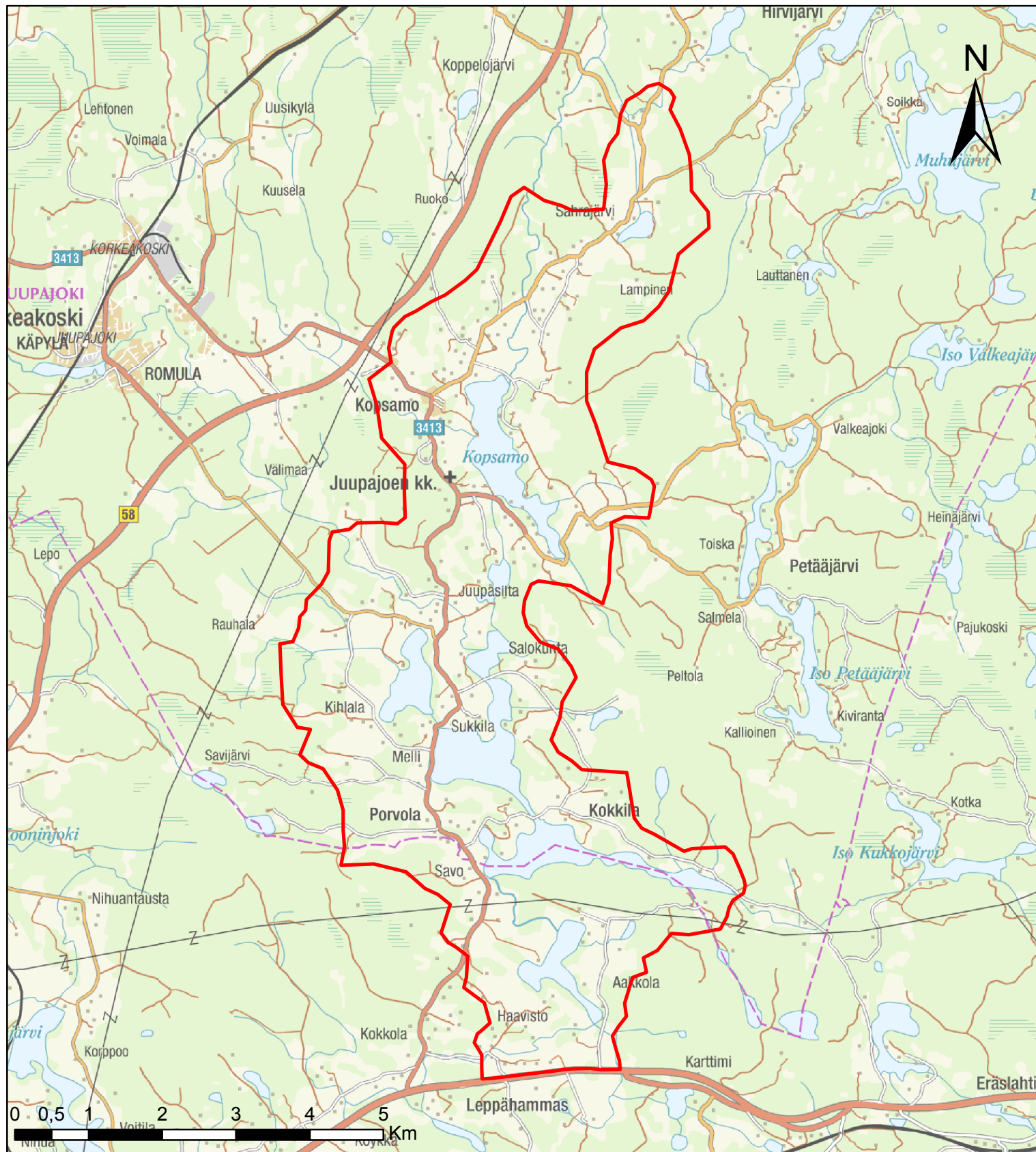
KAO Arvokkaat kallioalueet: Piilamminvuori; Hirvivuori; Pohjanvuori–Koirainvuori; Riuttavuoret–Junkinvuori

Tiedot haettu 26.5.2015

Juupajoen kulttuurimaisema

Kunta: Juupajoki, Orivesi

Maakunta: Pirkanmaa

 Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2015

Kuva: Annukka Kuoppala

112. Ähtärin reitin maisemat

Ähtärin reitin maisemat ovat edustava esimerkki Pohjois-Hämeen järvisuudun ja Suomenselän vesireittien rannoille keskittyneistä viljelyksistä ja asutuksesta. Alue on valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (Ähtärin reitin kulttuurimaisemat, 1995), jonka rajausta on jonkin verran tiivistetty inventoinnin perusteella.

Maakunta	Etelä-Pohjanmaa, Pirkanmaa
Kunta	Virrat, Ähtäri
Maisemamaakunta	Hämeen viljely- ja järvimaa, Suomenselkä
Maisemaseutu	Pohjois-Hämeen järvisuutu, Suomenselkä
Pinta-ala	4 533 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 81 ha maatalousalueita: 1 210 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 1 637 ha rakennettuja alueita: 335 ha vesialueita: 1 234 ha

Luonnonpiirteet

Ähtärin reitin maisemat sijaitsevat Hämeen viljely- ja järvimaan, Pohjois-Hämeen järvisuudun sekä Suomen-
selän maisemamaakuntien saumakohdassa, Ähtärinjärvestä Tarjanteeseen kulkevan vesireitin ympärillä.
Kallioperältään alue kuuluu pääosin Keski-Suomen syväkivimassiiviin, jonka katkaisevat satunnaiset koillis-
luodesuuntaiset graniitti- sekä mafiset metavulkaniittijuovat. Alueen yleisimpiä kivilajeja ovat granodioriitti,
tonaliitti ja kvartsidioriitti.

Yleispiirteiltään kumpuilevan maisema-alueen maaperä on suurimmaksi osaksi moreenia, ja topografiaa
luonnehtivat drumliinit ja kumpumoreenikentät. Reheviä, viljelyyn sopivia maita on huuhtoutumattomien
lakialueiden lisäksi järvien rannoilla. Peltalojen maaperä muodostuu savesta, liejusta sekä muista hienoja-
koisista maalajeista. Alueen vähäiset kallioalat sijaitsevat maisema-alueen eteläpäässä. Ähtärin reitin ympä-
ristö kuuluu Sisä-Suomen harjuvyöhykkeeseen, ja sitä halkovat muun muassa Arpaisten–Ison Koirajärven
harju sekä Peränteen kautta Töysän Lieskankaalle ja Lehtimäelle jatkuva harjujakso.

Maisema-alueen ytimen muodostavat pitkänomainen ja rantaviivaltaan rikkonainen Perännejärvi sekä siitä
etelään kulkeva pienten järvien ja jokien ketju. Vielä 1300-luvulla Ähtärin reitin vedet laskivat suoraan Poh-
janlahteen, mutta nykyisin alue kuuluu Kokemäenjoen vesistöön. Alueen koskista Killinkoski ja Soininkoski
on padottu vesivoiman tuottamiseksi. Reittivesien lisäksi maisema-alueella ja sen ympärillä on paljon kum-
puilevalle moreenimaalle ominaisia metsäisiä soita ja pieniä lampia. Alueen soista suurin osa on ojitettu.
Perännejärven rannalle on syntynyt järvenlaskutoiminnan seurauksena 5–20 metriä leveä vesijättöalue. Jär-
ven rannat ovat paikoin vesakoituneet, sillä vesijättöalue on liian kostea viljeltäväksi.

Ähtärinreitin kulttuurimaisema sijoittuu eteläboreaalisen ja keskiboreaalisen kasvillisuusvyöhykkeen rajalle.
Metsämaasta suurin osa on mäntyvaltaista kuivahkoa kangasta, mutta alueen rantametsät ovat lähinnä tuoret-
ta kangasmetsää. Paikoin alueella kasvaa myös lehtomaisia metsiä. 1900-luvun vaihteeseen asti jatkuneen
kaskeamisen vaikutukset näkyvät maisemassa edelleen lehtipuiden runsautena. Maisema-alueen kasvillisuus
on monipuolista, ja alueelle on tyypillistä pohjoisten ja eteläisten kasvillisuustyyppien sekoittuminen. Luon-
nonoloihin vaikuttaa myös alueen sijainti korkealla vedenjakajaseudulla. Laajahkojen metsäalueiden ympä-
röimällä maisema-alueella on runsaasti suurnisäkkäitä.

Kulttuuripiirteet

Ähtärin reitin ympäristö on ollut esihistoriallisella ajalla ja varhaisella keskiajalla satakuntalaisten ja hämä-
läisten eränkäyntialuetta. Alueen läpi kulkevilta harjualueilta tunnetaan kivilautisten asuinpaikkojen jäänteit-
tä. Pysyvä asutus saapui Ähtärin reitin varrelle 1500-luvulla, jolloin muun muassa Peränteen kylän alue otet-
tiin viljelyyn. Alueen uudisasukkaat tulivat enimmäkseen Savosta, mutta vesireitti toi alueelle asukkaita
myös Satakunnasta.

Maisema-alueen kylät kehittyivät voimakkaasti 1800-luvulla, kun tieyhteydet entiselle syrjäseudulle parani-
vat ja tervanpolto toi alueelle vaurautta. Asutusrakennetta tiivistä myös kantatilojen jakaantuminen ja uusien
torppien perustaminen. Alueella on edelleen useita vanhoja kantatiloja, joiden ympäriltä löytyy perinteisen
muotonsa säilyttäneitä kylämaisemaa. Vanhaa rakennuskantaa ja edustavia asutuskokonaisuuksia on esimer-
kiksi Pakarinkylän keskiosissa sekä Suihkon ja Vääräkosken välisellä alueella Perännejärven länsirannalla.
Myös 1500-luvun kuluessa asutettu Soininkylän seutu muodostaa harmonisen kulttuuriympäristökokonai-
suuden, jonka perinteinen rakennuskanta on hyväkuntoista. Keski-Soinin ja Ala-Soinin kaksikerroksissa
pohjalaistaloissa näkyy pohjalaisen rakennuskulttuurin vaikutus.

Maisema-alueen perinteinen asutus sijaitsee korkeilla selänteillä metsävyöhykkeen ja peltovyöhykkeen välis-
sä. Tiet seurailevat asutusta ja viljelyksiä vesistön molemmiin puolin. Tiheintä asutus on maisema-alueen
lounaiskärjessä Killinkosken entisessä tehdasyhdyskunnassa sekä Soininkylässä maisema-alueen eteläreu-
nassa. Maisema-alueen maatilat ja viljelmät ovat verraten pieniä ja osin autioituneita, mutta viljelytoiminta
on pääsääntöisesti elinvoimaista. Karjatalouden synnyttämiä perinnebiotooppeja on säilynyt jonkin verran.
Niistä Niemenmaan hakamaat on määritelty maakunnallisesti arvokkaaksi ja loput paikallisesti arvokkaiksi.
Maiseman uudempia kerrostumia edustavat monet toisen maailmansodan jälkeen rakennetut rakennukset
sekä vesistöjen rantojen runsas loma-asutus.

Ähtärin reitin kulttuurimaisemia on muokannut myös teollisuus, joka on syntynyt ennen kaikkea alueen kos-
kien ympärille. Maisema-alueen eteläosassa sijaitseva Killinkosken tehdasyhdyskunta syntyi 1800-luvun
lopulla, jolloin Killinkosken rannalle perustettiin villankeruutehdas. Lyhytikäisen tekstiiliteollisuusvaiheen

loppuvaiheessa paikalle nousi puuhiomo sekä P. G. Holmin nahatehdas, joista jälkimmäinen toimii nykyisin nahateollisuusmuseona. Tehtaiden ympärille on muodostunut pieni asutustaajama, jonka yhteydessä on säilynyt myös talonpoikaista rakennuskantaa. Maisema-alueen pohjoisreunassa sijaitsee 1900-luvun alussa perustettu Vääräkosken kartonkitehdas, joka oli toiminnassa vuoteen 1998 asti.

Maisemakuva

Ähtärin reitin maisemat ovat muodostuneet rikkonaisen ja korkeussuhteiltaan vaihtelevan suo- ja metsämaaston keskelle. Alueen yleiskuva on metsäinen, ja havumetsät ulottuvat monin paikoin järvien rantaan. Usein myös viljelysten ja rannan välissä on puuvyöhyke. Alueen asutus pienine viljelyksineen on keskittynyt suuren Perännejärven sekä pienempien reittijärvien ja -jokien rannoille. Viljelymaisema on vakiintunutta ja maisemallisesti monivivahteista, mutta perinteistä rakennuskantaa on jäljellä melko vähän. Osa alueen tiloista on lopettanut maataloustuotannon.

Maisema-alueen luonnonoloja luonnehtivat ympäröivien metsäalueiden erämaisuus sekä eteläisen ja pohjoisen kasvillisuuden vaihtelu. Maiseman ytimenä ovat alueen vesistöt, joille aukeaa näkymiä viljelmien yli. Järvien rannoilla on paikoin tiivistä loma-asutusta. Alueen teolliset keskittymät ovat sijainneet alueen etelä- ja pohjoisreunassa Killinkosken ja Vääräkosken ympärillä, ja niiden yhteydessä on edelleen jäljellä vanhojen teollisuusyhdyskuntien työväen asuinrakennuksia.

Arviointi

Ähtärin reitin maisemat ovat edustava esimerkki Hämeen, Suomenselän ja Etelä-Pohjanmaan vaihettumisvyöhykkeen vesireittien rannoille keskittyneistä viljelyksistä ja asutuksesta. Alueen maisemassa yhdistyvät monipuolisesti perinteiset viljelymaisemat, vesistönäkymät sekä vanhojen teollisuusyhdyskuntien kulttuuri- maisemat. Ähtärin reitin maisemallisia arvoja nostavat hyvin säilynyt asutusrakenne sekä monipuolinen luonto.

Muinaisjäännösrekisteriin merkityt kohteet: 15 kohdetta

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY: Vääräkosken kartonkitehdas; Killinkosken teollisuusympäristö; Soinin kylä

Arvokkaat perinnebiotoopit: Kantoniemen rantahaat; Haaposaari; Niemenhaan hakamaat; Haaponiemen rantalaidun

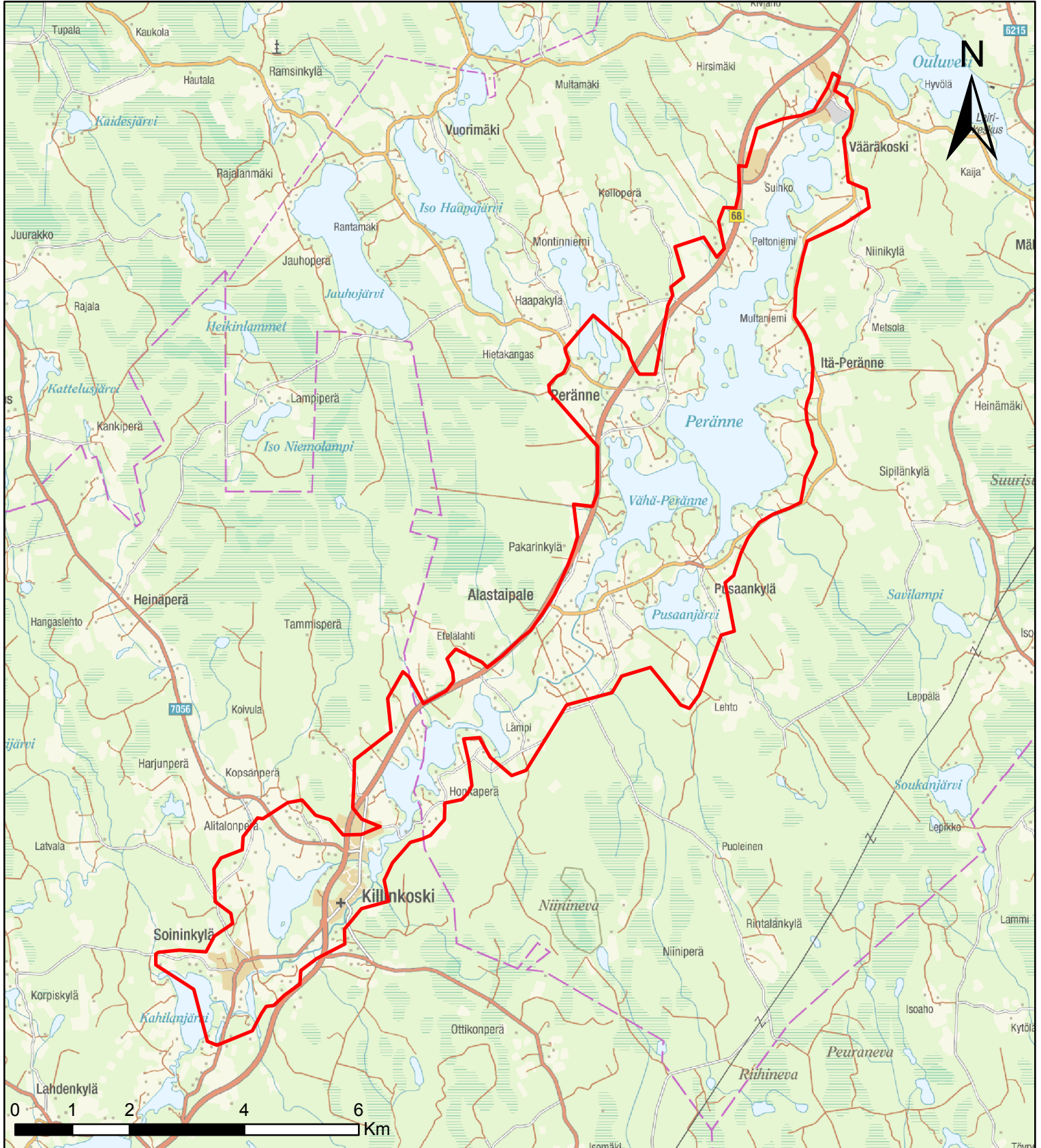
YSA Yksityismaiden suojelualueet: Peränne Kutinlahti

Tiedot haettu 26.5.2015

Ähtärin reitin maisemat

Kunta: Virrat, Ähtäri

Maakunta: Etelä-Pohjanmaa, Pirkanmaa

☐ Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausedotus 2015

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet (MAPIO -työryhmän ehdotus) © SYKE
Seutukartta © Karttakeskus Oy